

Οι δηλώσεις της Τουρκίας σχετικά με τη Συνθήκη της Λωζάννης: Μια νομική ανάλυση των τουρκικών αμφισβητήσεων της οριοθέτησης των συνόρων με την Ελλάδα.

Συνιόλα Χρυσούλα, Καμπέρος Χρήστος, Καραγιάννης Δημήτριος, Γραμματόπουλος Γεώργιος,
Τελοιοφόιτοι Νομικής ΔΠΘ¹

Contents Περιεχόμενα:

Οι δηλώσεις της Τουρκίας σχετικά με τη Συνθήκη της Λωζάννης: Μια νομική ανάλυση των τουρκικών αμφισβητήσεων της οριοθέτησης των συνόρων με την Ελλάδα.	1
<i>Συνιόλα Χρυσούλα, Καμπέρος Χρήστος, Καραγιάννης Δημήτριος, Γραμματόπουλος Γεώργιος, Τελοιοφόιτοι Νομικής ΔΠΘ.....</i>	<i>1</i>
Contents Περιεχόμενα:	1
I. Εισαγωγή	1
II. Νομική ανάλυση των δηλώσεων της τουρκικής πλευράς σχετικά με την εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάννης.....	2
II. 1. Ιστορική αναδρομή στις συνθήκες και τη διαδικασία υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάννης. .	2
II. 2. Το εφαρμοστέο δίκαιο στη Συνθήκη της Λωζάννης.....	4
II. 2. Α. Γενικά περί του εφαρμοστέου δικαίου συνθηκών το 1923.....	4
II. 2. Β. Το ζήτημα της διαδοχής σε υποχρεώσεις που είχε αναλάβει η Ιταλία.....	8
II. 2. Γ. Το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς των συνθηκών ειρήνης πριν το 1945.....	12
II. 2. Δ. Η ερμηνεία συνθηκών πριν τη Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών.	13
II. 2. Ε. Ο τερματισμός κι η αναθεώρηση συνθηκών πριν τη Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών.....	16
II. 3. Νομική αξιολόγηση της βασιμότητας των τουρκικών αμφισβητήσεων στην ισχύ των εδαφικών διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάννης.....	17
III. Συμπεράσματα	20

I. Εισαγωγή

Κατ' εξοχήν ζήτημα που αφορά τις ειρηνικές σχέσεις μεταξύ κρατών είναι η οριοθέτηση των συνόρων τους. Ειδικά μεταξύ δυο κρατών όπως η Ελλάδα κι η Τουρκία, με ιστορικό βεβαρημένο με πληθώρα συγκρούσεων κι αστάθεια στις μεταξύ τους σχέσεις, η σταθερότητα κι η αμοιβαία αναγνώριση του κοινού τους συνόρου είναι ζωτικής σημασίας για την προώθηση των σχέσεων μεταξύ τους. Δεδομένης, μάλιστα, της γεωγραφικής θέσης των δυο κρατών, σε μια περιοχή ιδιαίτερα τεταμένη, όπως τα Βαλκάνια, οι εκάστοτε εδαφικές διεκδικήσεις κάποιου από τα κράτη δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον μόνο ως προς τις

¹ Οι Συνιόλα Χρυσούλα, Καμπέρος Χρήστος και Καραγιάννης Δημήτριος είναι τελειόφοιτοι προπτυχιακοί φοιτητές της Νομικής Σχολής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Ο Γραμματόπουλος Γεώργιος είναι απόφοιτος και μεταπτυχιακός φοιτητής της Νομικής Σχολής και ασκούμενος δικηγόρος Αλεξανδρούπολης. Το παρόν συντάχθηκε υπό την καθοδήγηση κι υποστήριξη του Αναπληρωτή Καθηγητή του Τομέα Διεθνούς Δικαίου στη Νομική Σχολή του ΔΠΘ, Αντωνόπουλου Κωνσταντίνου, τον οποίον κι ευχαριστούμε.

διμερείς τους σχέσεις, αλλά κι ως προς τη διατήρηση της ομαλότητας στην ευρύτερη περιοχή της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Αυτός είναι κι ο λόγος που κάθε αμφισβήτηση του συνόρου χρειάζεται να έχει, όχι απλώς κάποιου είδους νομιμοφάνεια, μα στερεή νομική βάση. Παρ' όλα αυτά, και μολονότι τα σχετικά εδαφικά ζητήματα έχουν βρει την νομική τους επίλυση, παρατηρείται, κυρίως τα τελευταία δυο έτη, μια τάση αμφισβήτησης της Συνθήκης της Λωζάννης, ιδίως από την τουρκική πλευρά.

Στόχος της προκείμενης ανάλυσης είναι η αξιολόγηση των εν λόγω αμφισβητήσεων από νομικής απόψεως, έτσι ώστε να καταδειχθεί η ορθότητα ή η το αβάσιμό τους. Στο κεφάλαιο της νομικής ανάλυσης πρώτα γίνεται μια αναφορά στα ιστορικά στοιχεία που σχετίζονται με το υπάρχον εδαφικό καθεστώς, όπως ορίστηκε στη Συνθήκη της Λωζάννης και στα σχετικά με εκείνη κείμενα. Στη συνέχεια, αναλύονται πέντε νομικά ζητήματα, που αφορούν τις αμφισβητήσεις στη συνθήκη, ώστε να αποδοθεί το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο. Τέλος, με βάση τα εκτεθέντα νομικά, γίνεται η αξιολόγηση των δηλώσεων εκπροσώπων του τουρκικού κράτους συνολικά, με σκοπό να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα σχετικά με τη βασιμότητά τους.

Το πρόβλημα που παρουσιάζεται κατά την ανάλυση αυτή, είναι πως η στάση της τουρκικής πλευράς δεν συνίσταται σε μια στιγμιαία προβολή αξιώσεων κατά του ελληνικού κράτους, μα ισχυρισμούς προβεβλημένους σε πλήθος δημοσιευμάτων και δελτίων τύπου, με ποικίλους αποδέκτες και σε ποικίλλα fora. Για το λόγο αυτό δεν γίνεται ατομική αναφορά σε κάθε δημοσίευμα και δελτίο τύπου που έχει δημοσιευθεί ξεχωριστά, μα παρουσιάζονται ήδη ομαδοποιημένα στο κυρίως κείμενο. Ο αναγνώστης, παρ' όλα αυτά, μπορεί να βρει ενδεικτικά δημοσιεύματα και δελτία τύπου, σε χρονολογική σειρά, στα δυο πρώτα παραρτήματα. Στο τρίτο παράρτημα παρατίθενται απαντήσεις της ελληνικής πλευράς, ώστε να καταστεί σαφής η άρνηση των τουρκικών αμφισβητήσεων.

II. Νομική ανάλυση των δηλώσεων της τουρκικής πλευράς σχετικά με την εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάννης.

II. 1. Ιστορική αναδρομή στις συνθήκες και τη διαδικασία υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάννης.

Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος στον οποίο συμμετείχαν η Ελλάδα και η Τουρκία (π. Οθωμανική Αυτοκρατορία) σε αντίπαλα στρατόπεδα, δεν τερματίστηκε το 1920 με τη Συνθήκη των Σεβρών, αλλά οι εχθροπραξίες συνεχίστηκαν έως την ελληνική ήττα στο μικρασιατικό μέτωπο. Ως εκ τούτου, επιθυμία της Αντάντ (Entente) ήταν να προασπίσουν την περιοχή των Στενών και την Κωνσταντινούπολη (η οποία κατεχόταν ακόμα από τη συμμαχία) και οι οποίες ωστόσο δεν ήταν επαρκώς προστατευμένες. Η επιθυμία αυτή είχε έντονο χαρακτήρα λόγω του φόβου ενδεχόμενης επικείμενης Κεμαλικής επίθεσης και θα πραγματοποιούνταν μόνο με την συνομολόγηση μιας συνθήκης ειρήνης. Η συνδιάσκεψη της Λωζάννης ακολούθησε μετά την ολοκλήρωση της ανακωχής των Μουδανιών. Η Συνδιάσκεψη συνεκλήθη στις 20 Νοεμβρίου και διήρκεσε επτά μήνες.²

Οι δυνάμεις έπρεπε πρώτα να λύσουν το ζήτημα του ποιές χώρες θα καλέσουν στο τραπέζι των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων. Εν τέλει κυριάρχησε η άποψη ότι δεν ήταν απαραίτητη η παρουσία «με πλήρη δικαιώματα» όλων των κρατών που είχαν υπογράψει τη Συνθήκη των Σεβρών.³ Αξίζει να σημειωθεί ότι στις διαπραγματεύσεις η Τουρκία συμμετείχε

²Ιωάννης Γιαννόπουλος στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Νεότερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941), Τόμος ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1978, σελ.260-271.

³ Γιαννόπουλος, ό.π..

με πλήρη ισοτιμία παρ' όλο που ήταν το ηττημένο μέρος στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Άλλο ένα ζήτημα το οποίο είχε προκύψει εκείνη τη χρονική περίοδο ήταν το ποιό θα εκπροσωπούσαν την τουρκική πλευρά. Δηλαδή, οι Σύμμαχοι πήραν την απόφαση να καλέσουν στη Λωζάννη και την Κεμαλική πλευρά αλλά και την πλευρά του σουλτάνου. Βέβαια, αυτό δεν ήταν απαραίτητο γιατί η σουλτανική κυβέρνηση είχε πάψει να έχει οποιαδήποτε ισχύ ακόμα και μέσα στην Κωνσταντινούπολη.⁴

Στη Συνδιάσκεψη ορίστηκαν τρεις επιτροπές για να επιλύσουν τα ζητήματα τα οποία είχαν προκύψει. Οι επιτροπές αυτές ήταν οι εξής: η Πολιτική και Εδαφική, η Επιτροπή για όλα τα θέματα που είχαν σχέση με τον θεσμό των διομολογήσεων και η Οικονομική Επιτροπή, που την προεδρία τους ανέλαβαν αντίστοιχα ο Curzon, ο Garroni και ο Barrere (του οποίου τη θέση ανέλαβε αργότερα ο MauriceBompard).

Ο τρόπος διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων δεν μπορούσε να είναι καθορισμένος και για τον λόγο αυτό κάθε θέμα συζητούταν από τις Επιτροπές μέχρι να επιτυγχανόταν ο μεγαλύτερος βαθμός συμφωνίας. Στο τέλος του Ιανουαρίου του 1923, οι Σύμμαχοι θα παρουσίαζαν στον Ισμέτ Ινονού⁵ τους μέχρι τότε διαμορφωμένους γενικούς όρους ειρήνης και αυτός με την σειρά του θα καλούταν να τους αποδεχθεί ή να τους απορρίψει.

Μετά το πέρας των διαδικασιών η συνθήκη εντέλει υπεγράφη στη Λωζάννη (Ελβετία) στις 24 Ιουλίου 1923, από αντιπροσώπους της Τουρκίας, στην οποία συνέχιζε η νομική προσωπικότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τη μία μεριά και από τη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ιαπωνία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία και το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων (Γιουγκοσλαβία) από την άλλη πλευρά.⁶

Η συνθήκη που υπεγράφη περιελάμβανε την καθαυτή συνθήκη ειρήνης, τη Σύμβαση που αφορά το καθεστώς των Στενών, τη Σύμβαση που αφορά τα σύνορα της Θράκης. (δυνάμει της εν λόγω σύμβασης δημιουργήθηκαν ουδετεροποιημένες και αποστρατικοποιημένες ζώνες), τη Σύμβαση που αφορά τους όρους διαμονής, εμπορίου και δικαιοσύνης στην Τουρκία και για την αντικατάσταση των διομολογήσεων, μια εμπορική σύμβαση, τη Σύμβαση σχετικά με την ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών και σχετικό πρωτόκολλο (30 Ιανουαρίου 1923), την Ελληνοτουρκική συμφωνία για την απόδοση των κρατούμενων πολιτών και την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου, μια δήλωση που αφορά την απονομή της δικαιοσύνης, το Πρωτόκολλο που αναφερόταν στην εκκένωση του τουρκικού εδάφους που κατεχόταν από βρετανικές, γαλλικές και ιταλικές δυνάμεις, μαζί με μια σχετική δήλωση, το Πρωτόκολλο που αφορούσε το έδαφος του Κάραγατς και τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, και το Πρωτόκολλο που αφορούσε τις συμφωνίες σχετικά με τις μειονότητες στην Ελλάδα κι αναφερόταν στην Θράκη. Όλα τα παραπάνω, με εξαίρεση τη συμφωνία για ανταλλαγή πληθυσμών, συνήφθησαν στις 24 Ιουλίου 1923.

Με τη συνθήκη αναγνωρίζονταν τα σύνορα της νεοσύστατης τουρκικής δημοκρατίας, τα οποία παραμένουν ως έχουν μέχρι σήμερα. Με τη συνθήκη, επιπλέον, το τουρκικό κράτος αποκέρυσε κάθε του αξίωση επί της Κύπρου και των πρώην επαρχιών της στη Μ. Ανατολή, οι οποίες περνούσαν στην διοίκηση των Βρετανών και Γάλλων υπό καθεστώς Εντολής της Κοινωνίας των Εθνών, καθώς και των Δωδεκανήσων, τα οποία ετίθεντο υπό ιταλική διοίκηση. Ως αντάλλαγμα, η τουρκική δημοκρατία διατηρούσε την ανεξαρτησία της, επιβεβαίωσε την κυριαρχία της στο Κουρδιστάν και την Αρμενία, καθώς κι ανεξαρτήθηκε μερικώς από την επιρροή των νικητών του πολέμου στην εσωτερική της πολιτική. Τέλος,

⁴Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, Τόμος ΙΒ', Έκδοσις της Εγκυκλοπαιδικής Επιθεωρήσεως «Ήλιος», Αθήναι, σελ. 672.

⁵Πρωθυπουργός της Τουρκικής Δημοκρατίας (1923-1924), Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας (1938-1950).

⁶Από την ηλεκτρονική έκδοση της εγκυκλοπαίδειας Britannica, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Lausanne-1923>.

ρυθμίστηκε το καθεστώς των Στενών των Δαρδανελλίων, τα οποία κηρύχθηκαν ανοιχτά στη ναυσιπλοΐα.

Μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης, έχουν υπογραφεί δυο συνθήκες, οι οποίες προσδιορίζουν περαιτέρω το εδαφικό καθεστώς που επεβλήθη με τη συνθήκη της Λωζάννης. Αφενός, στις 4 Ιανουαρίου 1932, υπογράφεται μεταξύ της Ιταλίας και της Τουρκίας συμφωνία, με σκοπό τον καθορισμό του θαλασσίου συνόρου στην περιοχή του Καστελόριζου, ενώ στις 28 Δεκεμβρίου διευθετείται το καθεστώς των υπολοίπων νήσων στα Δωδεκάνησα.⁷ Αφετέρου, στις 31 Ιουλίου 1938 υπογράφεται στη Θεσσαλονίκη συμφωνία μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας, με την οποία τροποποιούνται και αναθεωρούνται οι εδαφικές διατάξεις της Συνθήκης ως προς τη μεθόριο στην περιοχή του Έβρου.⁸

Επιπρόσθετα, το καθεστώς του Έβρου, παρ' όλο που καθοριζόταν στη Συνθήκη της Λωζάννης μεταβλήθηκε ως συνέπεια της αλλαγής της βούλησης των άμεσα ενδιαφερόμενων κρατών. Έτσι, αφού είχαν εξομαλυνθεί οι σχέσεις Τουρκίας και Ελλάδας και αφού τα δυο κράτη ήθελαν να οικοδομήσουν φιλικό καθεστώς και με την Βουλγαρία, στα πλαίσια της βαλκανικής συνεννοήσεως υπογράφηκε η Συμφωνία της Θεσσαλονίκης. Η ζωή της συμφωνίας αυτής ξεκίνησε από τις 31 Ιουλίου του 1938 και κατήργησε τις διατάξεις της Γ' Συμβάσεως της Λωζάννης «περί της μεθορίου της Θράκης».⁹

Παρά τη διευθέτηση, όμως, του εδαφικού καθεστώτος μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας, η τουρκική πλευρά, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, αμφισβητεί πολλαπλώς την ισχύ, τόσο της Συνθήκης της Λωζάννης, όσο και των μετέπειτα υπογραφέντων συμβατικών κειμένων. Ιδιαίτερα στο 2016 (ενδεχομένως κι ως αποτέλεσμα εσωτερικών εντάσεων) παρατηρήθηκε έντονη αμφισβήτηση της ισχύος της Συνθήκης καθώς και του διαμορφωθέντος εδαφικού καθεστώτος μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, ειδικά όσον αφορά τα νησιά του Αιγαίου. Η Τουρκία, με δηλώσεις αξιωματούχων καθώς και δελτία τύπου του Υπουργείου Εξωτερικών, προέβαλε συγκεκριμένες αμφισβητήσεις στη νομιμότητα του εδαφικού καθεστώτος που η συνθήκη της Λωζάννης κι οι μετέπειτα σχετικές συνθήκες καθιέρωσαν, στη βάση υποτιθέμενων παραβιάσεων ή κενών στο διεθνές δίκαιο.¹⁰

II. 2. Το εφαρμοστέο δίκαιο στη Συνθήκη της Λωζάννης.

II. 2. Α. Γενικά περί του εφαρμοστέου δικαίου συνθηκών το 1923.¹¹

Το σύγχρονο δίκαιο συνθηκών μεταξύ κρατών διέπει σήμερα η Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών, που υπογράφηκε το 1969, και τέθηκε σε ισχύ το 1980.¹² Σύμφωνα, όμως, με το Άρθρο 4 της Σύμβασης, «αύτη εφαρμόζεται μόνον επί συνθηκών, αίτινες συνωμολογήθησαν υπό των κρατών μετά την θέσιν εν ισχύι της παρούσης συμβάσεως έναντι

⁷ «Δωδεκάνησα: Συνθήκες- Νόμοι- Στατιστικές- Χάρτες 1947- 2009», Συλλογή- Επιμέλεια Τριαντ. Γ. Γεροζήση, Εκδόσεις Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 1998, σελ. 59-68.

⁸ Χρήστος Α. Ροζάκης κ.α., Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών συνόρων, πρόλογος Γιώργου Τενεκίδη, επιμέλεια Κ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Αθήνα: Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977, σελ. 49 επ..

⁹ Ροζάκης., ό.π., σελ. 66.

¹⁰ Για τις σχετικές δηλώσεις και τα δελτία τύπου, βλ. τα παραρτήματα.

¹¹ Γενικά για συνθήκες, βλ. James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8th Edition, Oxford University Press, 2012, σελ. 30 κεικόμμενα, καθώς και Αρ. Κωνσταντινίδης στο: Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 2η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ 361 επ..

¹² Vienna Convention On The Law Of Treaties, United Nations Treaty Series, Volume 1155, New York, 1987, σελ. 331. Στο εξής «Σύμβαση».

τούτων».¹³ Συνεπώς, η Συνθήκη της Λωζάννης, που τέθηκε σε ισχύ με την επικύρωσή της από τα κράτη-μέρη το 1923,¹⁴ δεν μπορεί να υπαχθεί στις διατάξεις της Σύμβασης του 1969.

Παρ' όλα αυτά, η ιδέα της διεθνούς συνθήκης ούτε σύγχρονη είναι, ούτε ήρθε στο προσκήνιο με την υπογραφή της Σύμβασης. Η ανάγκη (ή, τουλάχιστον, η επιθυμία) για κωδικοποίηση ήταν που οδήγησε στα Άρθρα περί Δικαίου Συνθηκών της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου του ΟΗΕ- τα οποία, με ορισμένες αλλαγές, υιοθετήθηκαν το 1969 από μια συνδιάσκεψη κρατών-μελών του ΟΗΕ.¹⁵ Ωστόσο, η ίδια η Επιτροπή, μαζί με τους Ειδικούς Εισηγητές, βασίστηκαν για την κατάρτιση των προτάσεών τους σχεδόν εξ ολοκλήρου στο, εξαιρετικά αποσπασματικό μεν, μα ήδη ισχύον νομικό πλαίσιο.¹⁶

Προτού, όμως, γίνει αναφορά στο πλαίσιο αυτό, τίθεται το ερώτημα: πώς προσδιορίζεται το εφαρμοστέο δίκαιο σε συνθήκες πριν τη Σύμβαση του 1969; Ο γενικός κανόνας είναι πως, σε μια νομική διαφορά, τα εκάστοτε πραγματικά περιστατικά εκτιμώνται σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο της εποχής που προέκυψαν (“rule of inter-temporal law”).¹⁷ Στη *Διαιτησία της Νήσου Πάλμας*, το Διεθνές Διαιτητικό Δικαστήριο έκρινε πως “*a juridical fact must be appreciated in the light of the law contemporary with it, and not of the law in force at the time when a dispute in regard to it arises or falls to be settled.*” («ένα νομικό γεγονός πρέπει να εκτιμάται στο φως του σύγχρονου με αυτό δίκαιο, κι όχι του δικαίου σε ισχύ κατά το χρόνο της έγερσης ή της επικείμενης επίλυσης μιας διαφοράς σχετικής με αυτό»)¹⁸ Συνεπώς, και για διαφορές στην εφαρμογή συνθηκών, ο κανόνας είναι πως εκτιμώνται στο πλαίσιο του ισχύοντος δικαίου την εποχή που καταστάθηκαν δεσμευτικές. Πάντως, στο δίκαιο συνθηκών γίνεται δεκτή και η εφαρμογή του δικαίου του χρόνου γένεσης της διαφοράς σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στα ζητήματα συμβατικών όρων που παραβιάζουν κανόνες αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*).¹⁹ Το ζήτημα, δε, του εφαρμοστέου δικαίου συγκεκριμένα στην ερμηνεία συνθηκών, προγενέστερων της Σύμβασης του 1969, θα αναλυθεί περαιτέρω στο σχετικό κεφάλαιο.

Πριν την υπογραφή της Σύμβασης του 1969, το δίκαιο Συνθηκών βρισκόταν σε εθιμικούς και μόνο κανόνες, με την έννοια ότι δεν υπήρχε κάποια προηγούμενη Συνθήκη που να καθορίζει τα σχετικά με τη σύναψη και θέση σε ισχύ των Συνθηκών. Ωστόσο, καταβλήθηκαν σημαντικές προσπάθειες από τη θεωρία για ενοποίηση και κωδικοποίηση, σημαντικότερη από τις οποίες θα μπορούσε να θεωρηθεί αυτή της ερευνητικής ομάδας του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, που έλαβε χώρα ανάμεσα στο 1928 και 1929, και δημοσιεύτηκε το 1935. Μια αντίστοιχη προσπάθεια ξεκίνησε από την Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της Κοινωνίας των Εθνών αλλά δεν είχε κάποιο αποτέλεσμα.²⁰

Η προθυμία των κρατών να διατυπώσουν σαφείς κανόνες στο ζήτημα φαίνεται κι από τις περιφερειακές προσπάθειες επίλυσης των ανακυπτόντων ζητημάτων, όπως η Σύμβαση

¹³ Νομοθετικό Διάταγμα 402 της 2/23 Μαΐου 1974 (Φ.Ε.Κ. Α'141/1974), με το οποίο κυρώνεται η Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών, σελ. 837.

¹⁴ «Πράξεις Που Υπογράφηκαν Στη Λωζάννη Στις 30 Ιανουαρίου Και Στις 24 Ιουλίου 1923», Ελληνική Δημοκρατία (Υπουργείο Εξωτερικών, Ειδική Νομική Υπηρεσία, Τμήμα Διεθνών Συμβάσεων), Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1992, σελ. 62.

¹⁵ Survey Of International Law In Relation To The Work Of Codification Of The International Law Commission (Memorandum Submitted by the Secretary General), United Nations, New York, 1949, σελ. 52.

¹⁶ Yearbook of the International Law Commission (1966), Vol. II, United Nations, New York, 1966, παρ. 9-22, σελ. 173-176.

¹⁷ Rosalyn Higgins, Time And The Law: International Perspectives On An Old Problem, International & Comparative Law Quarterly, Vol. 46, 1997, σελ. 515-517.

¹⁸ Island of Palmas case (Netherlands, USA), Permanent Court of Arbitration (ruled in 4 April 1928), United Nations Reports of International Arbitral Awards, Volume II, 2006, σελ. 845. Ημετάφραση είναι των γραφόντων.

¹⁹ Higgins 1997, ό.π. σελ. 518.

²⁰ Codification Survey (1949), ό.π. σελ. 52.

της Αβάνας για το Δίκαιο Συνθηκών του 1928.²¹ Εξ' αυτού προκύπτει η ανάγκη για ενασχόληση με το ερώτημα του περιεχομένου των τότε ισχυόντων κανόνων. Εξάλλου, η Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών σε αρκετά μεγάλο μέρος ήρθε να κωδικοποιήσει ήδη ισχύοντες κανόνες εθιμικού δικαίου.²²

Η πολυπλοκότητα στη στοιχειοθέτηση ενός συγκεκριμένου κανόνα είναι κι ένας από τους λόγους που η διαφορά μεταξύ διεθνών συνθηκών κι άτυπων συμφωνιών ήταν εξαιρετικά δύσκολο να διευκρινιστεί πριν τη Συνθήκη του 1969. Είναι σαφές πως η εύρεση ενός ορισμού για τις διεθνείς συνθήκες ήταν εξαιρετικά δύσκολη, αν αναλογιστεί πως ακόμα και το τελικό κείμενο των ερευνητών του Χάρβαρντ δεν παρέχει έναν ακαδημαϊκό ορισμό τόσο, όσο μια επιμέρους εξήγηση του όρου, που αφορά τη χρήση του στην έρευνα. Παρ' όλα αυτά, ακόμα και τότε, ο όρος «συνθήκη» περιλάμβανε γραπτά συμβατικά κείμενα, μεταξύ τουλάχιστον δυο κρατών, που δημιουργούν μεταξύ τους δικαιώματα κι υποχρεώσεις σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.²³

Οι Συνθήκες τότε, όπως και σήμερα, διακρίνονταν σε διμερείς και πολυμερείς: Με τις διμερείς, αναλαμβάνονταν υποχρεώσεις αμοιβαία μεταξύ δύο κρατών, ενώ, αντίστοιχα, με τις πολυμερείς δημιουργούταν ένα πλέγμα υποχρεώσεων και δικαιωμάτων ανάμεσα σε όλα τα συμβαλλόμενα μέρη. Μέρη σε διεθνείς Συνθήκες μπορούσαν να είναι, προφανώς, κράτη, και διεθνείς οργανισμοί, σε ό,τι αφορούσε τις dotές από τα κράτη μέλη τους αρμοδιότητες και, πάντως, εντός του πλαισίου των σκοπών τους.²⁴

Ακόμα και σε εποχές προγενέστερες των αστικών δημοκρατιών, γινόταν δεκτή η χρήση πληρεξουσίων για την υπογραφή των συνθηκών. Ο πληρεξούσιος έφερε έγγραφο πληρεξουσιότητας, υπογεγραμμένο είτε από τον αρχηγό του κράτους, είτε από άτομο αρμόδιο προς υπογραφή. Παράλληλα, ήδη από το πρώτο μισό του 20ου αιώνα είχε διαμορφωθεί ένα ευρύ φάσμα μεθόδων, πέρα από την υπογραφή, με τις οποίες μία Συνθήκη, είτε διμερής, είτε πολυμερής, μπορούσε να έρθει σε ισχύ μεταξύ των μερών. Παρόλο που οι μορφές αυτές συναίνεσης προς δέσμευση είχαν καταστεί κοινές μεταξύ των αντισυμβαλλομένων μερών, ο αποσπασματικός χαρακτήρας του δικαίου συνθηκών είχε ως αποτέλεσμα την αβεβαιότητα όσον αφορά στην αναγκαιότητα της διαδικασίας επικύρωσης, ως προϋπόθεση της ισχύος τους. Η θεωρητική αυτή διχογνωμία δεν είχε ιδιαίτερη σημασία πριν τον 20ο αιώνα, οπότε η διάκριση των λειτουργιών στα δημοκρατικά κράτη ξεκίνησε να αντικαθιστά την αποκλειστική εξουσία του μονάρχη στη σύναψη συνθηκών.²⁵

Ασφαλώς, στην περίπτωση που υπήρχε σαφής αναφορά σε επικύρωση (ή τη μη αναγκαιότητά της) στο συμβατικό κείμενο, η ρύθμιση εντός της σύμβασης υπερίσχυε.²⁶ Κατά την απουσία πρόβλεψης από τη συνθήκη, αναγνωριζόταν από τη θεωρία ήδη η

²¹ Oliver Lissitzyn, Efforts to Codify or Restate the Law of Treaties, Columbia Law Review, Vol. 62, 1962, σελ. 1166-1168.

²² Aust Antony, Modern Treaty Law and Practice, 3^η έκδοση, Cambridge University Press, 2013, σελ. 10-11· M. Fitzmaurice στο: Evans, International Law, 4th edition, Oxford University Press, 2013, σελ. 169-170. Ενδεικτικά από τη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης: Gabcikovo - Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, ICJ Reports 1997, σελ. 7, παράγραφος 46· Υπόθεση Kasikili/Sedudu Island (Botswana/Namibia), Judgment, ICJ Reports 1999, σελ. 1045, παράγραφος 18· Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Ireland) (Jurisdictional), ICJ Reports 1973, σελ. 3, παράγραφος 24.

²³ Codification of International Law: Part III (Law of Treaties), Harvard Research, American Journal of International Law Supplement, Vol. 29, 1935, σελ. 686-697· Lord Arnold McNair, The Functions and Differing Legal Character of Treaties, British Yearbook of International Law, Vol. 11, 1930, σελ. 101· Fitzmaurice (Evans), ό.π. σελ. 166.

²⁴ Lord Arnold McNair, The Law of Treaties, Oxford University Press, 1961 (επανέκδοθέν 1998), σελ. 30, 36 κ.ε., 52 κ.ε..

²⁵ Hans Blix, The Requirement of Ratification, British Yearbook of International Law, Vol. 30, 1953, σελ. 354 και 357-358.

²⁶ Sir Gerald Gray Fitzmaurice, Do Treaties Need Ratification?, British Yearbook of International Law, Vol. 15, 1934, σελ. 118-122.

επικύρωση ως προϋπόθεση ισχύος, μολονότι υποστηριζόταν από μειοψηφία των θεωρητικών πως η υπογραφή του αρχηγού του κράτους ή του πληρεξουσίου αρκούσε για τη δημιουργία υποχρεώσεων.²⁷ Συνεπώς, η υπογραφή καθαυτή δέσμευε το κράτος, μόνο στην περίπτωση σχετικής ρύθμισης στη σύμβαση- διαφορετικά, ήταν απαραίτητη η επικύρωση.

Το κείμενο που υπογραφόταν και ετίθετο τελικά σε ισχύ είχε βαρύνουσα σημασία για την ερμηνεία της Συνθήκης σε περίπτωση που ανέκυπτε οποιαδήποτε διαφορά. Ως αυθεντικό κείμενο θεωρούταν αυτό που υπογράφηκε με τη λήξη των διαπραγματεύσεων. Αυτό το κείμενο, όπως εξηγήθηκε νωρίτερα, αφού επικυρωνόταν, αποστέλλόταν προς φύλαξη στον θεματοφύλακα. Η γλώσσα λοιπόν αυτού του κειμένου θεωρούταν η γλώσσα της Σύμβασης, στην οποία γλώσσα αναζητούταν να βρεθεί η εκπεφρασμένη βούληση των μερών σε ερμηνευτικά ζητήματα.²⁸

Οι συμβάσεις που κατοχύρωναν, ανάλογα και με τους όρους τους, την αναγνώριση ή τη μεταβίβαση ενός νομικού αντικειμένου (καθεστώτος, φυσικού αντικειμένου, δικαιώματος κ.ο.κ.) από ένα κράτος σε ένα άλλο, κατατάσσονταν σε μια αυτόνομη κατηγορία συνθηκών, αυτή των «μεταβιβαστικών» (“transitory”) συνθηκών. Κατά τον McNair, αυτού του τύπου οι συνθήκες ενεργούν μόνο μέχρι τη στιγμή της υλοποίησης του αντικειμένου τους -της μεταβίβασης ή της αναγνώρισης-, και μετά αποτελούν απλώς νόμιμο τίτλο για την άσκηση ενός δικαιώματος.²⁹

Εξάλλου αρχή της μονιμότητας των συνόρων είναι μια αρχή η οποία γίνεται δεκτή ως μέρος του γενικού διεθνούς δικαίου.³⁰ Σύμφωνα με αυτήν, τα συνοριακά καθεστώτα που καθορίζονται με Συνθήκη συνεχίζουν να υφίστανται ανεξάρτητα από την ισχύ της Συνθήκης. Με άλλα λόγια, όταν ένα εδαφικό καθεστώς έχει αναγνωριστεί με Συνθήκη, επακόλουθη παύση ή διακοπή ισχύος της Συνθήκης δεν επηρεάζει την νομιμότητα των με αυτήν διαμορφωθέντων συνόρων. Επομένως, τυχόν παύση της ισχύος μιας συνθήκης σε καμία περίπτωση δεν επηρεάζει από μόνη της το καθεστώς που έχει εγκαθιδρυθεί.

Η Συνθήκη της Λωζάννης, κατά τον ορισμό της εποχής, αποτελεί διεθνή πολυμερή σύμβαση μεταξύ της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Ιαπωνίας, της Ελλάδας, της Ρουμανίας, του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων και της Τουρκίας- επομένως δημιουργεί πλέγμα υποχρεώσεων μεταξύ των μερών της. Η Συνθήκη εφαρμόζεται εφ’ άπαξ ως προς τις εδαφικές της διατάξεις, δεδομένου πως περιλαμβάνει αμοιβαίες υποχρεώσεις μεταβίβασης εδαφών κι αναγνώρισης του εδαφικού καθεστώτος της Τουρκίας με γειτονικά της κράτη. Οι διατάξεις της αυτές, ακόμα και στο ενδεχόμενο του τερματισμού της, δεν απεκδύονται της ισχύος τους, με βάση την αρχή της μονιμότητας των συνόρων.

Η Συνθήκη της Λωζάννης υπογράφηκε στις 23 Ιουλίου του 1923 δια πληρεξουσίων, κι η υπογραφή είναι αντικείμενο επικύρωσης, κατά το Άρθρο 143, «ως οίον τε τάχιον». Το γεγονός πως δεν ορίζεται συγκεκριμένη ημερομηνία για την επικύρωση, δεν σημαίνει την απουσία της υποχρέωσης για επικύρωση, για να έρθει η συνθήκη σε ισχύ- από τη στιγμή, μάλιστα, που η υπογραφή δεν ορίζεται ως δεσμευτική στο συμβατικό κείμενο. Ειδικά τα Άρθρα 1, 2 εδ. 2, και 5-11 δεσμεύουν την Ελλάδα και την Τουρκία, σύμφωνα με το Άρθρο 143 της Συνθήκης, από την κατάθεση των επικυρώσεών τους, χωρίς την αναγκαιότητα πρακτικού καταθέσεως. Θεματοφύλακας της συνθήκης είναι η Γαλλική Δημοκρατία, κι η γλώσσα του αυθεντικού κειμένου η γαλλική.³¹

²⁷ Fitzmaurice 1934,ό.π. σελ.122-129 Blix 1953,ό.π. σελ. 373, 380.

²⁸ McNair, ό.π. σελ. 30-31.

²⁹ McNair 1930,ό.π. 101-103. Ανάλογα και στην υπόθεση Society for Propagation of the Gospel v. Town of New Haven, U.S. Supreme Court, 1823, U.S. Reports, Vol. 21 (8 Wheaton), σελ. 494.

³⁰ Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahriya/Chad), Judgment, ICJ Reports 1994, παράγραφοι 72 – 73. Ζάικος Ν., σε: Αντωνόπουλο Κ. – Μαγκλιβέρα Κ., Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, 2^η έκδοση, σελ. 222.

³¹ Συνθήκη της Λωζάννης, ό.π. σελ. 9-10 κι 61-62.

II. 2. Β. Το ζήτημα της διαδοχής σε υποχρεώσεις που είχε αναλάβει η Ιταλία.

Διαβάζοντας κανείς τη Συνθήκη της Λωζάννης, παρατηρεί πως το μέρος της που αφορά τα Δωδεκάνησα δεν αναφέρεται στις σχέσεις της Τουρκίας με την Ελλάδα, μα με την Ιταλία.³² Πράγματι, τα Δωδεκάνησα, κατά την υπογραφή της Συνθήκης, ήταν από το 1912 υπό ιταλική κατοχή. Σύμφωνα, όμως, με το Άρθρο 14 της Συνθήκης Ειρήνης μεταξύ της Ελλάδας και της Ιταλίας, που υπογράφηκε στις 10 Φεβρουαρίου 1947 στο Παρίσι, η Ιταλία παραχώρησε το νησιωτικό σύμπλεγμα στην Ελλάδα - συγκεκριμένα, “τας νήσους της Δωδεκανήσου [...] Αστυπάλαιαν, Ρόδον, Χάλκην, Κάρπαθον, Κάσον, Τήλον, Νίσυρον, Κάλυμνον, Λέρον, Πάτμον, Λιψόν, Σύμην, Κω και Καστελλόριζον, ως και τας παρακείμενας νησίδας”.³³ Η Ελλάδα, επομένως, εφαρμόζει τη Συνθήκη υπό διττό καθεστώς: Από τη μια, δεσμεύεται ως συμβαλλόμενο μέρος στα εδαφικά ζητήματα που αφορούν την οριοθέτηση συνόρων στη Θράκη και στο μεγαλύτερο μέρος του Αιγαίου. Από την άλλη καλείται να εφαρμόσει τη Συνθήκη ως διάδοχος της Ιταλίας σε ό,τι αφορά τα Δωδεκάνησα και, κατ’ επέκταση, το νοτιότερο τμήμα του Αιγαίου.

Το νομικό ζήτημα της διαδοχής κρατών έγκειται, κυρίως, στο πρόβλημα της επιβάρυνσης κρατών με υποχρεώσεις, ακόμα κι αν αυτά, τυπικά, δεν τις ανέλαβαν ποτέ. Είναι αλήθεια πως, ακόμα και πριν τη Συνθήκη της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών, τα κράτη δε δεσμεύονται από συμβατικές υποχρεώσεις τις οποίες δεν έχουν αποδεχθεί.³⁴ Εντούτοις, πολλές φορές, η μεταβολή του καθεστώτος μιας περιοχής, ή η ανεξαρτητοποίησή της, ενδεχομένως να συνοδεύονται από τις υποχρεώσεις που σχετίζονται με τον έλεγχο σε αυτή (φερ’ ειπείν, την εφαρμογή συνθηκών σε περιοχές που ανέκυσαν από την ανεξαρτητοποίηση των πρώην κρατών υπό καθεστώς εντολής, ή την αποαποικιοποίηση).³⁵

Η ακαδημαϊκή κοινότητα έχει προσπαθήσει επανειλημμένα να φωτίσει το ζήτημα, με σημαντικότερη προσπάθεια κωδικοποίησης, αυτή της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου (ILC). Η εργασία της Επιτροπής ενσωματώθηκε στα Σχέδια Άρθρων για τη Διαδοχή Κρατών σε Υποχρεώσεις, το 1974.³⁶ Τα άρθρα αυτά μετέπειτα κυρώθηκαν από τα κράτη, ως ημετέπειτα

³² Συνθήκη της Λωζάννης, ό.π.

³³ Treaty of Peace with Italy, United Nations Treaty Series, Volume 49, United Nations, σελ. 6 και 13, τοαυθεντικόκείμενο. Μεταφρασμένο στο Νομοθετικό Διάταγμα 423 της 22ης Οκτωβρίου 1947 (Φ.Ε.Κ. 226/1947) “περί κυρώσεως της μεταξύ των Συμμάχων και συνησπισμένων δυνάμεων και της Ιταλίας Συνθήκης Ειρήνης της 10ης Φεβρουαρίου 1947”, σελ. 1142 και 1144.

³⁴ Κανόνας εθιμικού δικαίου, που εντοπίζεται μέχρι και στη νομολογία του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης: Case of the Free Zones of Upper Savoy and of the District of Gex, Series A/B, No 46, Απόφαση της 7ης Ιουνίου 1932 (XXVth Session), σελ. 141. Case Relating to the Territorial Jurisdiction of the International Commission of the River Oder, Series A, No 23, Γνωμοδότηση της 10 Σεπτεμβρίου 1929, σελ. 19-23· PCIJ, Statute de la Carelie Orientale (avis consultatif), No 5, Γνωμοδότηση της 23 Ιουλίου 1923, σελ. 27-28.

³⁵ The Succession of States in relation to Membership in the United Nations (Memorandum prepared by the Secretariat), απόσπασμα από το 1962 Yearbook of the International Law Commission, vol. II, A/CN.4/149, διαθέσιμο στο http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/a_cn4_149.pdf&lang=EFS, σελ. 103-105. Βλ. και τον ορισμό του ζητήματος από τον Ειδικό Εισηγητή στο: First Report on Succession of States and Governments in respect of treaties by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, απόσπασμα από το 1968 Yearbook of the International Law Commission, vol. II, A/CN.4/202, διαθέσιμο στο http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/a_cn4_202.pdf&lang=EFS, σελ. 90-92.

³⁶ Report of the International Law Commission on the work of its twenty-sixth session, 6 May- 26 July 1974, Official Records of the General Assembly, Twenty-ninth session, Supplement No. 10, απόσπασμα από το 1974 Yearbook of the International Law Commission, vol. II(1), A/9610/Rev.1, διαθέσιμο στο http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_9610.pdf&lang=EF, σελ. 174 κι εξής.

Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties, που τέθηκε σε ισχύ στις 6 Νοεμβρίου 1978.³⁷ Όμως, δεδομένης της μη αναδρομικής ισχύος της συνθήκης, η οποία περιλαμβάνεται στη γενικότερη αρχή της μη αναδρομικότητας του (εθιμικού και κωδικοποιημένου, τότε) δικαίου συνθηκών,³⁸ για ζητήματα σε διαδοχές κρατών που προηγήθηκαν της θέσης της σε ισχύ, εφαρμόζεται το, κυρίως εθιμικό, δίκαιο της εποχής της διαδοχής.³⁹

Γενικώς, ως «διαδοχή» ορίστηκε από την Επιτροπή «η αντικατάσταση ενός κράτους από ένα άλλο» σε όσα αφορούν την άσκηση ελέγχου σε μια περιοχή-δηλαδή, την ανάληψη της ευθύνης για τις σχέσεις του με άλλα κράτη (προτιμήθηκε από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου ο όρος «ευθύνη», γιατί καλύπτει όλο το πιθανό φάσμα των διεθνών σχέσεων που θα μπορούσαν να ανακύψουν). Σε κάθε περίπτωση, η διαδοχή αφορά μόνο τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις στο διεθνές δίκαιο.⁴⁰

Ο γενικός κανόνας είναι πως, για την ανάληψη υποχρεώσεων από το διάδοχο κράτος, απαιτείται μονομερής του δήλωση, σύμφωνα με την οποία τις αποδέχεται-αν και, πριν το 1978, το ζήτημα αμφισβητούταν. Η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου προέκρινε την άποψη που ευνοεί τη μονομερή δήλωση, ως εθιμικό δίκαιο. Παρ' όλα αυτά, η πρακτική στην οποία βασίστηκε είναι μεταγενέστερη της υπογραφής της Συνθήκης των Παρισίων και της συνακόλουθης διαδοχής στις υποχρεώσεις της Ιταλίας.⁴¹

Σημαντική θα ήταν κι η παράθεση της άποψης της εποχής, εκφρασμένη από τον McNair, που υποστηρίζει: «η γενική αρχή που κυβερνά την σύναψη των συνθηκών όταν η εδαφική επέκταση ενός μέρους έχει μεγεθυνθεί είναι ότι όλες οι υπάρχουσες συνθήκες (εκτός από εκείνες που είναι συγκεκριμένα, ή από επιπλοκές, περιορισμένες στην υπάρχουσα περιοχή ή σε μέρος αυτής) αυτομάτως εφαρμόζονται στην περιοχή που προσφάτως αποκτήθηκε. Είπαμε όλες τις συνθήκες, επειδή αυτός ο κανόνας δεν πρέπει να συγγέεται με τον κανόνα που διατηρεί πραγματικές ή τοπικές υποχρεώσεις με βάση την αλλαγή της κυριότητας».⁴²

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 11 της Σύμβασης της Βιέννης για τη Διαδοχή των Κρατών σε Συνθήκες, η διαδοχή δεν επηρεάζει θέματα σχετικά με τα ήδη καθορισθέντα σύνορα. Η αρχή αυτή έγινε αποδεκτή σαν αρχή του διεθνούς εθιμικού δικαίου από το ΔΔΔΔ στην υπόθεση των Ελεύθερων Ζωνών.⁴³ Το ίδιο έγινε δεκτό, έμμεσα ή άμεσα, σε διάφορες άλλες υποθέσεις του ΔΔ.⁴⁴

Όσον αφορά στο ζήτημα του εάν το εθιμικό δίκαιο σχετικά με τη διαδοχή εφαρμόζεται και στην περίπτωση που η διαδοχή η ίδια είναι παράνομη, η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου απέφυγε να διαπιστώσει σχετική απαγόρευση.⁴⁵ Σε κάθε περίπτωση, όμως, στο ζήτημα της Συνθήκης της Λωζάννης ειδικά, η υπογραφή υπό την απειλή χρήσης βίας δεν επηρεάζει την ισχύ της.⁴⁶

Με βάση το άρθρο 15 της Συνθήκης, η Τουρκία παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα και τίτλο επί των Δωδεκανήσων και των εξαρτώμενων από αυτά νησίδων, τα οποία εφεξής θα

³⁷ Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties (with annex), UNTS, Volume 1946, New York, 2000, σελ. 3 κ.ε..

³⁸ Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties, ό.π. Art. 7, σελ. 8. Draft Articles on Succession of States, ό.π. σελ. 182.

³⁹ Βλ. κεφάλαιο II. 2. Α., σχετικά με το διαχρονικό δίκαιο.

⁴⁰ Draft Articles on Succession of States, ό.π. σελ. 175-176.

⁴¹ Draft Articles on Succession of States, ό.π. σελ. 187- 193.

⁴² McNair, ό.π. σελ. 633.

⁴³ Υπόθεση Ελευθέρων Ζωνών, ό.π. σελ. 145, Draft Articles on Succession of States, ό.π. σελ. 197.

⁴⁴ Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), Merits, Judgment of 15 June 1962: ICJ Reports 1962, p. 6, σελ. 34, Draft Articles on Succession of States, ό.π. σελ. 198.

⁴⁵ Draft Articles on Succession of States, ό.π. σελ. 181.

⁴⁶ Βλ. Κεφάλαιο II.2.Γ, σχετικά με το περιεχόμενο των συνθηκών ειρήνης.

περνούσαν στην κυριαρχία της Ιταλίας. Η τύχη των εδαφών και των νησιών αυτών θα καθοριζόταν με επιμέρους συμφωνίες από τα συμβαλλόμενα μέρη.⁴⁷

Οι υποχρεώσεις που θα αναλάμβανε η Ιταλία όσον αφορά στον καθορισμό των θαλάσσιων της συνόρων προβλέπονταν στις συνθήκες που υπεγράφησαν μεταξύ Ιταλίας – Τουρκίας, στις 4 Ιανουαρίου κι 28 Δεκεμβρίου 1932. Ιδιαίτερα ακανθώδες ζήτημα μεταξύ των δυο κρατών στάθηκε, μάλιστα, ο σαφής προσδιορισμός των θαλασσιών συνόρων στη θέση του Καστελλορίζου. Η διένεξη παραλίγο να φτάσει μέχρι το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης,⁴⁸ αλλά τα μέρη ζήτησαν τη διακοπή της διαδικασίας, λόγω της υπογραφής σχετικής συνθήκης στην Άγκυρα, στις 4 Ιανουαρίου 1932.⁴⁹

Με τη Συμφωνία της 4^{ης} Ιανουαρίου, τα νησιά Βόλο (Gatal-Ada), Οχένδρα (Uvendire), Φουρνάκια (Furnakya), Κάτω Βόλο (Katovololo), Πρασσούδι (Prasudi, νοτιοανατολικά του Κάτω Βόλο), Τσαταλλότα, Πηγή, Νησί-της-Πηγής, ο ύφαλος Αγρικελίας, ο βράχος Προυσσέκλης, το Πάνω Μακρύ, το Κάτω Βουτσάκι, η Δασιά (Dasya), το Νησί-της-Δασιάς, το Πρασσούδι(βόρεια της Δασιάς), η Αλιμεντάρια (Alimentaria) κι η Καράβολα (Karavola) παραχωρούνται στην Τουρκία. Η νήσος της Καρα- Αντά, στην τοποθεσία της Ακτής του Μπορντούμ, επίσης παραχωρήθηκε στην Τουρκία. Από την άλλη μεριά, η Τουρκία αναγνώρισε την ιταλική κυριαρχία στις νήσους που βρίσκονται εντός της ζώνης που οριοθετείται από έναν κύκλο με κέντρο τον τρούλο της εκκλησίας στην πόλη του Καστελλορίζου και με ακτίνα την απόσταση από το κέντρο του μέχρι το ακρωτήριο του Αγίου Στεφάνου (από την προσήνεμη πλευρά). Δηλαδή, οι νήσοι Ψωράδια, Πολύφαδος, Άγιος Γεώργιος, Ψωμί (ή Στρογγυλό), Κουτσουμπόρα, Βράχοι, Μαύρο Ποϊνάκι και Μαύρο Ποϊνι. Επιπλέον, παραχωρήθηκαν οι νήσοι Δραγόνερα, Ρω και Υψηλή.⁵⁰

Η Συνθήκη αυτή αποτελεί και το βασικό θεμέλιο της επιχειρηματολογίας της Τουρκίας για το «καθεστώς των γκρίζων ζωνών στο Αιγαίο». Η διαφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αφορμάται από το συμπληρωματικό πρωτόκολλο της 28ης Δεκεμβρίου του 1932.⁵¹ Η ισχύς του πρωτοκόλλου αυτού αμφισβητείται από την Τουρκική πλευρά. Η αμφισβήτηση πηγάζει από την παράλειψη σχετικής πρωτοκόλλησής του στην Κοινωνία των Εθνών. Σύμφωνα με γνωμοδότηση της Νομικής Υπηρεσίας του 1956 η μη πρωτοκόλληση «ουδόλωσ επηρεάζει το κύρος αυτής, διότι πρόκειται περί συμπληρωματικής συμφωνίας εκτελέσεως κανονικώς πρωτοκολληθείσης πράξεως».⁵²

Πάνω στο ζήτημα αυτό, συμπληρώνεται η ασάφεια η οποία υπάρχει με το τι χαρακτηρίζουμε ως νήσο και βράχο (διαφοροποιούνται ως προς το αν έχουν δικές τους ζώνες). Τα Ίμια γεωγραφικά ανήκουν στα Δωδεκάνησα. Σχετική ρύθμιση σχετικά με τα νησιά αυτά συναντάται στο άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης,⁵³ το οποίο συνδυάζεται

⁴⁷ Συνθήκη της Λωζάννης ό.π. αρθ. 16 παρ. 1.

⁴⁸ Manley O. Hudson, The Tenth Year of the Permanent Court of International Justice, American Journal of International Law, vol. 26 (issue 1), 1932, σελ. 25.

⁴⁹ Manley O. Hudson, The Twelfth Year of the Permanent Court of International Justice, American Journal of International Law, vol. 28 (issue 1), 1934, σελ. 2.

⁵⁰ Ιταλοτουρκικές Συνθήκες, ό.π. 4 Ιανουαρίου 1932, Αρθ. 1-3, σελ. 59.

⁵¹ «Σύμβαση για τον καθορισμό των χωρικών υδάτων ανάμεσα στις ακτές της Ανατολίας και του νησιού του Καστελλορίζου», «Συνημμένο Πρωτόκολλο της 28^{ης} Δεκεμβρίου 1932», διαθέσιμο στο: <http://www.hri.org/docs/mpegrdocs/96-02-01.mpegrdocs.html>.

⁵² <http://www.kathimerini.gr/429573/article/epikairothta/kosmos/h-agkyra-amfisvhtei-to-miso-aigaio>.

⁵³ Άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης: «Η ληφθείσα απόφασις τη 13η Φεβρουαρίου 1914 υπό της Συνδιασκέψεως του Λονδίνου εις εκτέλεσιν των άρθρων 5 της Συνθήκης του Λονδίνου της 17/30 Μαΐου 1913, και 15 της Συνθήκης των Αθηνών της 1/14 Νοεμβρίου 1913, η κοινοποιηθείσα εις την Ελληνικήν Κυβέρνησιν τη 13 Φεβρουαρίου 1914 και αφορώσα εις την κυριαρχίαν της Ελλάδος επί των νήσων της Ανατολικής Μεσογείου, εκτός της Ίμβρου, Τενέδου και των Λαγουσών νήσων (Μαυρών), ιδία των νήσων Λήμνου, Σαμοθράκης, Μυτιλήνης, Χίου, Σάμου και Ικαρίας, επικυρούνται, υπό την επιφύλαξιν των διατάξεων της παρούσης Συνθήκης των συναφών προς τας υπό την κυριαρχίαν της Ιταλίας διατελούσας νήσους, περί των

με το άρθρο 15 της ίδιας Συνθήκης. Με αυτό τον τρόπο και εξ αντιδιαστολής συνάγεται ότι υπάρχει τεκμαιρόμενη ιταλική κυριαρχία στα νησιά Ίμια. Τα νησιά αυτά ακολούθησαν τη μοίρα των υπολοίπων τα οποία πέρασαν στην Ελλάδα το 1947 με την **Συνθήκη Ειρήνης**.

Σήμερα, μετά και το θερμό επεισόδιο της προηγούμενης δεκαετίας,⁵⁴ υπάρχει διαφοροποίηση νομικού και πραγματιστικού χαρακτήρισμού των Ιμίων. Η ελληνική πλευρά τα χαρακτηρίζει ως νήσους, θεωρώντας έτσι ότι παράγουν πλήρη δικαιώματα κατά το διεθνές δίκαιο.⁵⁵ Αντίθετα, η τουρκική πλευρά αντιμετωπίζει τα νησιά αυτά ως βράχους, ισχυριζόμενη με αυτό τον τρόπο ότι η ελληνική πλευρά δεν μπορεί να εγείρει αξιώσεις για θαλάσσιες ζώνες, οι οποίες δεν μπορούν να ξεκινούν από βράχους.⁵⁶ Έτσι δημιουργήθηκε η θεωρία των γκριζών ζωνών η οποία είναι σε μεγάλο βαθμό αστήρικτη.

Σχετικά με τις αξιώσεις των δυο κρατών στις παρακείμενες στο Καστελλόριζο νησίδες, όλα τα νησιά, οι νήσοι και οι βράχοι και στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής των υδάτων που προβλέπονταν στη Συμφωνία της 4^{ης} Ιανουαρίου, ρητώς ή μη, ανήκαν στο Κράτος στην κυριαρχία του οποίου βρίσκεται η ζώνη μέσα στην οποία τα εν λόγω νησιά, νήσοι και βράχοι είναι τοποθετημένα.⁵⁷ Όσον αφορά στην οριοθέτηση των υδάτων, στην περιοχή του Καστελλόριζου διευθετήθηκαν με τη συνθήκη της 4ης Ιανουαρίου, και στα υπόλοιπα Δωδεκάνησα της 28^{ης} Δεκεμβρίου.⁵⁸

Μέχρι και το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δεν παρατηρήθηκε κάποια μεταβολή του καθεστώτος αυτού. Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου εκχωρούνταν η πλήρης κυριαρχία των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα, αυτά θα αποστρατιωτικοποιούνταν εντός ενενήντα ημερών από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης και οι τεχνικοί όροι μεταβίβασης των νησιών στην Ελλάδα θα διευθετούνταν μεταξύ αυτής και της Μεγάλης Βρετανίας.⁵⁹

Εν τέλει, η προσάρτηση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα επικυρώθηκε με τον Ν 518/1948, ορίζοντας ως ημερομηνία προσάρτησής τους την 28η Οκτωβρίου 1947. Με αυτόν τον τρόπο, η Ελλάδα ανέλαβε, μαζί με τη διαχείριση των νέων εδαφών, κι όλες τις υποχρεώσεις της Ιταλίας απέναντι στην Τουρκία, σχετικά με το εδαφικό καθεστώς των Δωδεκανήσων.

διαλαμβάνει το άρθρον 15. Εκτός αντιθέτου διατάξεως της παρούσης Συνθήκης, αι νήσοι, αι κείμεναι εις μικροτέραν απόστασιν των τριών μιλίων της ασιατικής ακτής, παραμένουσιν υπό την τουρκικήν κυριαρχίαν.» Το άρθρο 15 ορίζει: Η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί των κάτωθι απαριθμούμενων νήσων, τουτέστι της Αστυπάλειας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψούς, Σύμης και Κω, των κατεχομένων νυν υπό της Ιταλίας και των νησίδων των εξ αυτών εξαρτωμένων, ως και της νήσου Καστελλορίζου (όρα χάρτην υπ' αρ. 2).

⁵⁴ «Η κρίση των Ιμίων κορυφώθηκε τις πρώτες πρωινές ώρες της 31ης Ιανουαρίου 1996, σε μια εποχή που η κυβέρνηση Σημίτη έκανε τα πρώτα της βήματα, φέρνοντας Ελλάδα και Τουρκία στα πρόθυρα ένοπλης αντιπαράθεσης. Το επεισόδιο εντάσσεται στο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών διαφορών στο Αιγαίο, που εμφανίσθηκαν δυναμικά στο προσκήνιο μετά τη Μεταπολίτευση. Η Ελλάδα αναγνωρίζει ως μόνη διαφορά της με τη γείτονα την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, ενώ η Τουρκία θέτει τα θέματα του εναερίου χώρου (αναγνωρίζει 6 και όχι 10 μίλια), του FIR Αθηνών, της αποστρατιωτικοποίησης των νήσων του Αιγαίου και με την κρίση των Ιμίων το καθεστώς κάποιων βραχονησίδων («Γκριζες Ζώνες»).» Από την ιστοσελίδα Σαν Σήμερα, <https://www.sansimera.gr/articles/209>.

⁵⁵ Βλ. και Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου 121 (Καθεστώς των νήσων) όπου ορίζεται ότι: «Εκτός όπως προβλέπεται στην παράγραφο 3, η χωρική θάλασσα, η συνορεύουσα ζώνη, η αποκλειστική οικονομική ζώνη και η υφαλοκρηπίδα μιας νήσου καθορίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας σύμβασης που εφαρμόζονται στις άλλες ηπειρωτικές περιοχές». Από την ιστοσελίδα EUR-Lex, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A21998A0623%2801%29>. [Τελευταία επίσκεψη 25/03/2018].

⁵⁶ Ο ισχυρισμός αυτός προκύπτει και πάλι από το άρθρο 121.3 της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας όπου ορίζεται ότι: «Οι βράχοι οι οποίοι δεν μπορούν να συντηρήσουν ανθρώπινη διαβίωση ή δική τους οικονομική ζωή, δεν θα έχουν αποκλειστική οικονομική ζώνη ή υφαλοκρηπίδα.»

⁵⁷ Ιταλοτουρκικές Συνθήκες, ό.π., 4 Ιανουαρίου 1932, Αρθ. 4, σελ. 59-60.

⁵⁸ Βλ. Ιταλοτουρκικές Συνθήκες, ό.π. εν συνόλω.

⁵⁹ Συνθήκη των Παρισίων, ό.π. μερος Ι, τμήμα V, άρθρο 14, σελ. 1144.

II. 2. Γ. Το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς των συνθηκών ειρήνης πριν το 1945.

Σύμφωνα με το Άρθ. 52 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών, «Η συνθήκη είναι άκυρος εάν η σύναψή της επετεύχθη διά της απειλής ή χρήσεως βίας κατά παράβαση των αρχών του Διεθνούς Δικαίου ως περιέχονται αυτά εν τω Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών».⁶⁰ Για συνθήκες των οποίων η ισχύς εκκινεί πριν την ισχύ της Σύμβασης της Βιέννης, η διάταξη δεν εφαρμόζεται, ως επίπτουσα στο Άρθ. 4 της Σύμβασης. Στο σημείο αυτό, όμως, ανακύπτει το ερώτημα: η διάταξη κωδικοποιεί εθιμικό δίκαιο, ή αποτελεί προοδευτική ανάπτυξη του δικαίου;

Όπως φαίνεται και στο Προοίμιο της Σύμβασης, επιρροή στη διάταξη αυτή άσκησε η απαγόρευση της χρήσης βίας, όπως κωδικοποιείται στον Χάρτη του ΟΗΕ, ο οποίος ήρθε σε ισχύ το 1945.⁶¹ Στην πραγματικότητα, όμως, η πρακτική του δικαίου συνθηκών μέχρι τότε περιλάμβανε, όχι μόνο τη νόμιμη χρήση βίας, αλλά και τον καταναγκασμό στη σύναψη συνθηκών για την επιβολή επαχθών όρων. Κατά τη σύναψη της Συνθήκης της Λωζάννης, η τιμωρητική χρήση βίας μεταξύ κρατών θεωρούταν αποδεκτή,⁶² αν κι υποστηριζόταν, τουλάχιστον, μια στοιχειώδης απαξία της θεώρησης αυτής από μερίδα της θεωρίας.⁶³ Παράλληλα, ήδη ο Vattel, στο διαχρονικό του πόνημα «*The Law of Nations*», δέχεται πως, σε πολλές περιπτώσεις, η συνθήκη ειρήνης υπογράφεται ως αποτέλεσμα της εξάντλησης του ηττημένου- μάλιστα, η μη αποδοχή της ειρήνης έχει, για τον Vattel, ως φυσικό αποτέλεσμα τη συνέχιση των εχθροπραξιών μέχρι την οριστική υποταγή του.⁶⁴ Αλλά και μέχρι και κατά τη σύνταξη των Σχεδίων Άρθρων για τη Σύμβαση της Βιέννης υποστηριζόταν στη θεωρία πως το, τότε, άρθρο 49 (νυν 52) ήταν τόσο πρακτικά ανεφάρμοστο, όσο και θεωρητικά ανακόλουθο, δεδομένης της έως τότε πρακτικής των κρατών.⁶⁵

Πριν την απαγόρευση της χρήσης βίας από το άρθρο 2 παρ. 4 του Χάρτη του ΟΗΕ, και τη συνακόλουθη εναρμόνιση του δικαίου συνθηκών,⁶⁶ οι συνθήκες ειρήνης ήταν ο πιο συνηθισμένος τρόπος τερματισμού μιας ένοπλης σύρραξης. Το βασικό τους αποτέλεσμα ήταν ο τερματισμός των εχθροπραξιών, η μετάβαση από καθεστώς πολέμου σε καθεστώς ειρήνης, κι η, κατά συνέπεια, απαγόρευση όλων των πρακτικών που ήταν θεμιτές κατά τις εχθροπραξίες (φερ' ειπείν, η κατοχή εχθρικού εδάφους). Κυρίως, όμως, η υποχρέωση των μερών να θεωρήσουν όλα τα ζητήματα που προκάλεσαν οι εχθροπραξίες διευθετημένα, και να τα σέβονται ως έχουν μετά τη σύναψη της ειρήνης, άσχετα με το τι συνέβη έως ότου να οδηγηθούν στην υπογραφή: το εάν το καθεστώς που προέκυψε μετά τη συνθήκη ειρήνης ήταν αποτέλεσμα καταναγκασμού, ή ελεύθερη επιλογή του ηττημένου μέρους- διάκριση η οποία, για μεγάλο μέρος της θεωρίας, δεν έχει πρακτικό αντίκρισμα.⁶⁷

⁶⁰ Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών, ό.π. σ. 843.

⁶¹ Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών, ό.π.σ. 836.

⁶² Lassa Francis Lawrence Oppenheim, *International Law: A Treatise*, εκδόσεις Longmans, Green and Co., εκδοθέν στο Λονδίνο, 1905, σελ. 55-56. Για μια πλήρη θεώρηση των νομικών απόψεων στο θέμα μέχρι και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, βλ. Georg Schwarzenberger, *Jus Pacis Ac Belli*, *American Journal of International Law*, vol. 37, 1943, σελ. 465- 477.

⁶³ Βλ. ενδεικτικά: A. Pearce Higgins, *War and Law*, *Cambridge Law Journal*, Vol. 1, 1922, σελ. 183- 184.

⁶⁴ Emer de Vattel, *The Law of Nations or Principles of Law of Nature Applied to the Conduct and Affairs of and Sovereigns*, ανατύπωση για τη Βιβλιοθήκη της Κομητείας Buffalo and Frie, Νέα Υόρκη, 1834, σελ. 432.

⁶⁵ Για μια κριτική των εργασιών της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου στη βάση αυτή, βλ. Stone 1967-1968, εν συνόλω.

⁶⁶ Βλ. παραπομπή 41.

⁶⁷ Oppenheimό.π. σελ. 280 και 286-287· Julius Stone, *De Victoribus Victis: The International Law Commission and Imposed Treaties of Peace*, *Virginia Journal of International Law*, vol. 8, 1968ό.π. εν συνόλω.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο παρουσιάστηκε η ανάγκη μεταστροφής αυτής της πρακτικής. Το άρθρο 49 των σχεδίων άρθρων της Σύμβασης της Βιέννης ήρθε ως αποτέλεσμα της απαγόρευσης της χρήσης βίας, που εισήχθη με το άρθρο 2 παρ. 4 του Χάρτη του ΟΗΕ. Σύμφωνα με το άρθρο, τα συμβαλλόμενα μέρη να θεωρούν «ακύρους», δηλαδή ανυπόστατες (“void” στο πρωτότυπο) τις συνθήκες στις οποίες χρησιμοποιήθηκε βία ως μέσο εξαναγκασμού ενός από τους συμβαλλομένους. Παρ’ όλα αυτά, η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου δεν εισηγήθηκε τη διάταξη με σκοπό να κωδικοποιήσει υπάρχον έθιμο, αλλά ώστε να προσαρμοστεί το ισχύον δίκαιο συνθηκών στην σύγχρονη της Σύμβασης της Βιέννης νομική πραγματικότητα.⁶⁸ Θα ήταν, επομένως, αντίθετη στο εφαρμοστέο δίκαιο η θέση πως μπορεί να αμφισβητηθεί η υπόσταση μιας συνθήκης, στη βάση της δια της βίας υπογραφής ενός από τα μέρη.

Είναι αλήθεια πως η Συνθήκη της Λωζάννης υπογράφηκε τόσο ως αποτέλεσμα, όσο κι υπό την απειλή χρήσης βίας. Χωρίς να προβεί κανείς στην εξέταση του ποιο ήταν το ουσιαστικά αδύναμο ή το ουσιαστικά ισχυρό μέρος, η χρήση βίας για τον καταναγκασμό της υπογραφής (αν υποτεθεί πως συνέβη) δεν παίζει κανέναν ρόλο στην ισχύ της όσον αφορά στη ρύθμιση εδαφικών ζητημάτων. Υπογράφηκε σε μια εποχή κατά την οποία ο εξαναγκασμός του ηττημένου να υπογράψει μια συνθήκη με εξαιρετικά δυσμενείς όρους υπό την απειλή βίας δεν ήταν απλώς νόμιμος- ήταν μια σχετικά συνηθισμένη πρακτική. Και, μολονότι τέτοιες συνθήκες σήμερα βρίσκουν εμπόδιο την απαξία της χρήσης βίας κατά την επιβολή τους στον αδύναμο, την εποχή της υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάννης αποτελούσαν ένα από τα μέσα επίλυσης μιας ένοπλης σύρραξης, σε μια εποχή που η ένοπλη βία θεωρούταν νόμιμος τρόπος επίλυσης διαφορών. Θα αντέβαινε, λοιπόν, τόσο στο εφαρμοστέο δίκαιο, όσο και στην πραγματικότητα η θεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης ως ανίσχυρης, ακόμα κι αν δεχθεί κανείς πως κάποιο από τα μέρη δεν επέλεξε ελεύθερα να συμβληθεί σε αυτήν, αλλά καταναγκάστηκε στην υπογραφή από ξένες δυνάμεις.

II. 2. Δ. Η ερμηνεία συνθηκών πριν τη Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών.

Σήμερα, ο βασικός κανόνας ερμηνείας για τις διεθνείς συνθήκες διατυπώνεται στο Άρθρο 31 παρ. 1 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών: «Η συνθήκη δέον να ερμηνεύεται καλή τη πίστει συμφώνως προς τη συνήθη έννοια ήτις δίδεται στους όρους της συνθήκης, εν τω συνόλω αυτών και υπό το φως του αντικειμένου και του σκοπού της».⁶⁹ Δεν εφαρμόζεται, μεν, για συνθήκες που υπογράφηκαν πριν το 1969, ακόμα κι από συμβαλλόμενα στη Σύμβαση της Βιέννης κράτη.⁷⁰ Παρ’ όλα αυτά, ήδη αρκετά χρόνια πριν την κωδικοποίηση της ερμηνείας στο Άρθρο 31, αξιοποιούταν από πλειάδα διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων, ως εφαρμοστέες νομικές αρχές στη διευκρίνιση κανόνων διεθνούς δικαίου.⁷¹

Ο τίτλος του Άρθρου 31 («γενικός κανών ερμηνείας»)⁷² υπονοεί πως η διάταξη περί ερμηνείας στη Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών αποτελεί εφαρμοστέο δίκαιο. Παρ’ όλα αυτά, στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για «κανόνες» με εκτελεστές έννομες συνέπειες,

⁶⁸ ILCYb 1966, ό.π. σελ. 246-247.

⁶⁹ Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών, ό.π. σελ. 840.

⁷⁰ Άρθρο 4, Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών, ό.π. σελ. 837.

⁷¹ ILCYb 1966, ό.π. σελ. 218.

⁷² Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών, ό.π. σελ. 840.

μα κατευθυντήριες γραμμές, οι οποίες απλώς τυποποιούνται με τη Συνθήκη του 1969.⁷³ Προκύπτει, επομένως, το ερώτημα, αν οι κανόνες διαχρονικού δικαίου που διέπουν τις συνθήκες, ισχύουν και σε ερμηνευτικά ζητήματα. Το Διεθνές Δικαστήριο (ICJ) έχει πολλάκις υπογραμμίσει πως ο σκοπός της ερμηνείας είναι η διακρίβωση της βούλησης των μερών.⁷⁴ Όμως, η διαπίστωση αυτή δεν εξυπηρετεί το πρόβλημα της διαχρονικής ερμηνείας, εφόσον, από τη στιγμή που προσδιορίζεται από τα ίδια τα μέρη, τα μέρη είναι ελεύθερα να την προσδιορίζουν διαχρονικά.⁷⁵

Σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε, στη *Γνωμοδότησή του για το Καθεστώς της Ναμίμπια*, πως, ακόμα και δεδομένης της εξέλιξης του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, η πρωταρχική του υποχρέωση ως προς την ερμηνεία, είναι να την πραγματοποιήσει κατά τη βούληση των μερών *στο χρόνο σύναψης της εκάστοτε συνθήκης*.⁷⁶ Συγκεκριμένα, όσον αφορά στη Συνθήκη της Λωζάννης, ως ορθότερη προκρίνεται η αξιοποίηση των κανόνων ερμηνείας, όπως αυτοί βρίσκονταν διαμορφωμένοι κατά το χρόνο της σύναψής της, και, σε κάθε περίπτωση, πριν τη Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών.⁷⁷ Όπως, όμως, αποδέχθηκε το Δικαστήριο στην *Υπόθεση Kasikili-Sedudu*, ο κανόνας του άρθρου 31 αποτελούσε κανόνα εθιμικού δικαίου, τουλάχιστον από το 1890 κι έπειτα.⁷⁸ Συνεπώς, τμήμα του ισχύοντος, τότε, δικαίου ήταν κι ο κανόνας που περιλαμβάνεται στη διάταξη του άρθρου 31.

Τα κρίσιμα στοιχεία στον κανόνα ερμηνείας που προκρίνονται από το Άρθρο 31 είναι, πρώτον, το γράμμα της συνθήκης («συμφώνως προς τη συνήθη έννοια ήτις δίδεται στους όρους της συνθήκης, εν τω συνόλω αυτών»), δεύτερον, το υπό ρύθμιση αντικείμενο, και, τρίτον, ο σκοπός για τον οποίον συντάσσεται. Την εφαρμογή και των τριών αυτών κριτηρίων ερμηνείας διέπει η αρχή της καλής πίστης μεταξύ των μερών.⁷⁹

Όσον αφορά στο γράμμα της συνθήκης, είχε ήδη καθιερωθεί εθιμικά ως κριτήριο-ειδικά, μάλιστα, εάν ληφθεί υπ' όψιν πως η γραμματική ερμηνεία προηγείται χρονικά, ως η πρώτη που, αναγκαία, λαμβάνει χώρα.⁸⁰ Σύμφωνα με το Διεθνές Δικαστήριο, η ερμηνεία αυτή συνίσταται στην προσπάθεια του εκάστοτε ερμηνεύοντος να αποδώσει στους όρους της Σύμβασης το σύνθηές τους νόημα, ειλημμένο υπό το πρίσμα της περιστασης στην οποία χρησιμοποιείται.⁸¹ Μάλιστα, έχει κρίνει πως ο κανόνας είναι η γραμματική ερμηνεία: για την απόκλιση από τα αναφερόμενα στο γράμμα της συνθήκης απαιτείται «καθοριστική αιτία» («*decisivereason*»)).⁸²

⁷³Duncan B. Hollis, (ed.), *The Oxford Guide to Treaties*, Oxford University Press, 2012, σελ 480-481· Sixth Report on the law of treaties by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, απόσπασμα από: 1966 Yearbook of the International Law Commission, vol. II, έγγραφο A/CN.4/186, διαθέσιμο στο http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/a_cn4_186.pdf&lang=EFS, σελ. 94.

⁷⁴Reservations to the Convention of Genocide, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1951, σελ. 23· Βλ. και James F. Hogg, *The International Court: Rules of Treaty Interpretation*, Minnesota Law Review, vol. 43, 1959, σελ. 373.

⁷⁵Gerald Fitzmaurice, *The Law and Procedure of the International Court of Justice 1951-4: Treaty Interpretation and Other Treaty Points*, British Yearbook of International Law, vol. 33, 1957, σελ. 205.

⁷⁶Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, παρ. 52-53, σελ. 31· Βλ. κι *Υπόθεση Kasikili/Sedudu*, ό.π. σελ. 1060, όπου το Δικαστήριο χρησιμοποίησε τον κανόνα ερμηνείας του Άρθρου 31 για να ερμηνεύσει συνθήκη του 1890.

⁷⁷I. M. Sinclair, *The Principles of Treaty Interpretation and Their Application by the English Courts*, International & Comparative Law Quarterly, vol. 12, 1963, σελ. 511.

⁷⁸*Kasikili/Sedudu*, ό.π. σελ. 1060, όπου το Δικαστήριο χρησιμοποίησε τον κανόνα ερμηνείας του Άρθρου 31 για να ερμηνεύσει συνθήκη του 1890.

⁷⁹Σύμβαση για το Δίκαιο Συνθηκών, ό.π. σελ. 840· ILCYb 1966, ό.π. σελ. 220- 221.

⁸⁰«Είναι αδιανόητη η ερμηνεία συμβατικού δικαίου, χωρίς, πρώτα απ' όλα, την απλή ανάγνωσή του.» Draft Articles on the Law of Treaties μεσχολιασμό, Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II, σελ. 220. Βλ. και Aust, ό.π. σελ. 208.

⁸¹Competence of Assembly regarding admission to the United Nations, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1950, σελ. 8.

⁸²Admission of a State to the United Nations (Charter, Art. 4), Advisory Opinion: I. C. J. Reports 1948, σελ. 63.

Η κρισιμότητα του σκοπού και του αντικειμένου της συνθήκης, συνήθως θεωρημένων συνδυαστικά, έχει χρησιμοποιηθεί από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα και πριν τη Συνθήκη για το Δίκαιο Συνθηκών, ως η διαδικασία ανεύρεσης της πρόθεσης των μερών κατά την υπογραφή της- κατά συνέπεια, ως η αιτία για την οποία τα μέρη, κατά κυριαρχικό τους δικαίωμα, συμβλήθηκαν. Το αντικείμενο κι ο σκοπός ανευρίσκονται, μεταξύ άλλων, τόσο στο προοίμιο της συνθήκης, όσο και σε σχετικά με τη συνθήκη κείμενα, όπως οι προπαρασκευαστικές της εργασίες.⁸³

Η αρχή της καλής πίστης κατά την ερμηνεία συνθηκών συνίσταται στην απαγόρευση της ερμηνείας μιας συνθήκης, ώστε ένα από τα μέρη, χωρίς τη συναίνεση των υπολοίπων, να απελευθερώνεται από τις υποχρεώσεις της. Ως αποτέλεσμα, τα μέρη είναι υποχρεωμένα να προσαρμόζουν την πρακτική τους στις συμβατικές διατάξεις, κι όχι, δια της ερμηνείας, να προσαρμόζουν τη συμβατική διάταξη στην πρακτική τους.⁸⁴

Πέρα από τα κριτήρια ερμηνείας που προτείνει η Σύμβαση της Βιέννης, όμως, υπάρχουν κι άλλες λογικές αρχές που εξυπηρετούν την ερμηνεία, όπως κατά καιρούς δέχθηκαν διεθνή δικαιοδοτικά όργανα. Να σημειωθεί πως η Σύμβαση της Βιέννης δεν έχει καταργήσει την εφαρμογή τέτοιων κριτηρίων, τουλάχιστον για συνθήκες προηγούμενες του 1969: το γεγονός πως η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου συνέταξε έναν γενικό κανόνα ερμηνείας προς κωδικοποίηση, δε σημαίνει πως, στο πλαίσιο του, σύγχρονου για την εποχή εθιμικού δικαίου, δεν είναι δυνατή κι η εφαρμογή άλλων μεθόδων.⁸⁵

Είτε ως έκφραση του σκοπού στη σύναψη, είτε ως επιπλέον δείκτης ερμηνείας γινόταν, ακόμα και πριν τη Συνθήκη για το Δίκαιο Συνθηκών, δεκτή η αρχή της αποτελεσματικότητας, ή «*utmagisvaleatquampereat*»: εν αμφιβολία ως προς την ορθότερη ερμηνεία συμβατικής διάταξης, προτιμάται εκείνη η οποία ευνοεί την εφαρμογή της διάταξης, σε αντίθεση με εκείνη η οποία τη θέλει ανενεργή.⁸⁶ Όπως έχει διατυπώσει κι ο Δικαστής Read του Διεθνούς Δικαστηρίου στη Χάγη, από τη στιγμή που η δέσμευση είναι κυριαρχικό δικαίωμα του κράτους, θα ήταν παράλογη η συστολή του χάριν ερμηνείας.⁸⁷ Το ίδιο το Δικαστήριο, από την άλλη, έχει κρίνει πως η αρχή αυτή δεν μπορεί να χρησιμοποιείται αντιθετικά «στο γράμμα ή το πνεύμα» της εκάστοτε συνθήκης,⁸⁸ κι άρα δεν μπορεί να λειτουργήσει ανασταλτικά στον κανόνα του άρθρου 31.

Σε περίπτωση σύγκρουσης, μαζί με την επικράτηση της πιο πρόσφατης και ειδικότερης διάταξης, η εξαντλητική αναφορά σε μια κατάσταση αποκλείει τις πιθανές υπόλοιπες, κι οι γενικές φράσεις που προσδιορίζονται με ειδικότερες ερμηνεύονται κατά τον ειδικό προσδιορισμό τους.⁸⁹

Η Συνθήκη της Λωζάννης, όπως και κάθε άλλη Συνθήκη, ερμηνεύεται κατά τους προαναφερθέντες κανόνες. Κατ' αρχήν, δηλαδή, καλόπιστα και κατά το γράμμα, το σκοπό και το αντικείμενό της. Κατά τα άλλα, όμως, ερμηνεύεται και σύμφωνα με την έννοια των χρησιμοποιούμενων όρων στη γαλλική γλώσσα, τους προσδιορισμούς στους, ενδεχομένως

⁸³Case concerning rights of nationals of the United States of America in Morocco, Judgment of August 27th, 1952: I.C.J. Reports 1952, σελ. 196, Υπόθεση Kasikili/Sedudu, ό.π. σελ. 1060, 1074 κ.ε... Υπόθεση Pulau Ligitan/Sipadan, σελ. 652. Βλ. και Reservation to the Convention of Genocide, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1951, σελ. 21 κι εξής, όπου το Δικαστήριο αξιολόγησε το επιτρεπτό ή μη των επιφυλάξεων σε συνθήκη με βάση το σκοπό και το αντικείμενό της.

⁸⁴Cheng Bin, General Principles of Law, as applied by International Courts and Tribunals, Cambridge Grotius Publications Limited, 1987, σελ. 113.

⁸⁵Oxford Guide To Treaties ό.π. σελ. 477.

⁸⁶Fitzmaurice 1957, ό.π. σελ. 222-223, Interpretation of Peace Treaties (second phase), Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1950, σελ. 229.

⁸⁷Anglo-Iranian Oil Co. case (jurisdiction), Judgment of July 22nd, 1952 : I.C.J. Reports 1952 (Δυστάμενη Γνώμη του Δικαστή Read), σελ. 143.

⁸⁸Γνωμοδότηση για Συνθήκες Ειρήνης ό.π. σελ. 229.

⁸⁹Aust, ό.π. σελ. 220, Oxford Guide To Treaties ό.π. σελ. 477.

ασαφείς, όρους που συμπεριλαμβάνονται στο κείμενο, τις εξαντλητικώς διατυπωμένες διατάξεις, καθώς κι έτσι ώστε να μην καταστρατηγείται το περιεχόμενο της συνθήκης. Στην περίπτωση, τέλος, που νεότερη ή ειδικότερη συνθήκη μεταβάλλει τους όρους της ή τις υποχρεώσεις των μερών της ως προς τους αντισυμβαλλομένους, κατά τη σύγκρουση με τη Συνθήκη της Λωζάννης επικρατεί κι εφαρμόζεται η ειδικότερη συνθήκη. Συγκεκριμένα, το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης έχει ερμηνεύσει εδαφικές διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης με βάση το πλαίσιο που υποβάλλει η διάταξη του Άρθ. 16, σύμφωνα με το οποίο η Τουρκία αποκηρύσσει κάθε της αξίωση σε εδάφη πέραν των καθορισμένων δια της Συνθήκης συνόρων. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, μολονότι μπορεί να υπάρχει πρόβλεψη για την παραχώρηση εδαφών σε κάποια διάταξη συνθήκης, από τη στιγμή που τα εδάφη θα παραχωρηθούν, το σύνορο είναι μόνιμο κι οριστικό.⁹⁰

II. 2. Ε. Ο τερματισμός κι η αναθεώρηση συνθηκών πριν τη Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο Συνθηκών.

Σύμφωνα με το ισχύον κατά την εποχή εθιμικό δίκαιο, οι συνθήκες λύνονταν, αρχικά, εάν είχε οριστεί συγκεκριμένος χρόνος λήξης τους (χρονικό διάστημα ή ημερομηνία μέχρι την οποία η συνθήκη ισχύει) ή εάν τα μέρη είχαν συμφωνήσει στο κείμενο διαλυτική αίρεση. Επίσης, υπήρχαν και άλλες περιπτώσεις λύσης μιας συνθήκης: η αμοιβαία συμφωνία των μερών να λύσουν τη συνθήκη (mutualconsent), η αποχώρηση ενός από τα μέρη από τη συνθήκη μετά από ειδοποίηση (withdrawalbynotice) καθώς και ή ουσιώδης αλλαγή των συνθηκών (fundamentalchangeofcircumstances).⁹¹ Όσον αφορά τη δυνατότητα αποχώρησης, συνθήκες που έχουν συγκεκριμένη αναφορά σε λήξη ή τερματισμό, μπορούν να λυθούν με αποχώρηση μετά από ειδοποίηση από ένα από τα κράτη. Υπάρχουν κι άλλες συμβάσεις, οι οποίες, αν και δεν παρέχουν ρητώς τη δυνατότητα καταγγελίας, μπορούν παρ' όλα αυτά να λυθούν μετά από ειδοποίηση από ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη. Αντίθετα, περιορισμός υπάρχει στις συνθήκες οι οποίες «εμφανώς στοχεύουν, ή είναι ρητώς συνημμένες, με σκοπό να δημιουργήσουν μια διαρκή κατάσταση πραγμάτων». Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όλες οι συνθήκες ειρήνης και όλες οι συνθήκες οι οποίες καθορίζουν το εδαφικό καθεστώς.⁹²

Ειδική περίπτωση λύσης της συνθήκης συνιστά η ουσιώδης μεταβολή των περιστάσεων, όπως την αποδίδει η προϋπόθεση «rebus sic stantibus» στην αρχή «pacta sunt servanda». Άλλωστε αποτελεί μια παραδοχή το γεγονός ότι, εφόσον οι συνθήκες συνάπτονται κάτω από ορισμένες περιστάσεις, είναι στοιχείο σεβασμού στη βούληση των κρατών η δυνατότητα τερματισμού ενόψει ουσιώδους μεταβολής του αντικειμένου της.⁹³

Όσον αφορά στην τροποποίηση μιας συνθήκης, συνήθως επιτυγχάνεται μέσω της σύναψης μιας άλλης Συνθήκης. Μια τροποποιητική συνθήκη μπορεί να λάβει οποιαδήποτε μορφή που μπορεί να διαλέξουν τα μέρη της αρχικής συμφωνίας. Η Επιτροπή επίσης αναγνώρισε ότι η συνθήκη μπορεί κάποιες φορές να τροποποιείται ακόμα και με προφορική συμφωνία ή με σαφή συμφωνία που αποδεικνύεται από τη συμπεριφορά των μερών στην εφαρμογή της συνθήκης.⁹⁴

⁹⁰Article 3, Paragraph 2 of the Treaty of Lausanne (Frontier Between Turkey and Iraq), PCIJ Series B, No. 12, Γνωμοδότηση της 21 Νοεμβρίου 1925, σελ. 21-22.

⁹¹Υπόθεση Gabcikovo – Nagymaros, ό.π. παράγραφος 46.

⁹²Oppenheimό.π. σελ. 547.

⁹³F. von Liszt, Le Droit International-Exposé Systématique, μεταφρασθέν από τη γερμανική, Παρίσι, 1928, σελ. 185.

⁹⁴Dorretal., σελ. 249 κ.ε., Fitzmaurice (Evans), ό.π. σελ 175-176.

Όσον αφορά δε, στο ζήτημα, της αναθεώρησης συνθηκών, δεν υπάρχουν πολλά ζητήματα τα οποία να έγκεινται στη νομική, κι όχι στη διπλωματική σφαίρα. Μολονότι, σε πολιτικό επίπεδο, η αναθεώρηση μπορεί να κρίνεται επιθυμητή από κράτη-μέρη μιας συνθήκης, νομικά δεν υπάρχει κάποια υποχρέωση αναθεώρησης, η οποία να παράγει έννομες συνέπειες, κι οι οποίες να μπορούν να εκτελεστούν με απόφαση κάποιου διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου. Εντέλει, πρόκειται για ζήτημα διμερών και πολυμερών σχέσεων και διπλωματίας περισσότερο, παρά διατάξεων και κανόνων δικαίου.⁹⁵

Αυτό, όμως, δεν καθιστά το ζήτημα της αναθεώρησης συνθήκης λιγότερο περίπλοκο. Χαρακτηριστική είναι η εξιστόρηση της κατάστασης η οποία επικράτησε από τις συζητήσεις στο πλαίσιο του συνεδρίου για την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης από τη Συνθήκη του Μοντρέ σχετικά -κυρίως- με τις διατάξεις της πρώτης (σύμβασης) για την αποστρατιωτικοποίηση των στενών. Πιο συγκεκριμένα, η αντικατάσταση της Σύμβασης για τα στενά (σύμβαση της Λωζάννης του 1923) από τη νέα Συνθήκη του Μοντρέ προσφέρει ένα πολύ γνωστό παράδειγμα αναθεώρησης πολυμερούς συνθήκης. Η Ιταλία -μέρος της παλιάς συνθήκης- δε συμμετείχε στη διαπραγμάτευση και υπογραφή της νέας και διαμαρτυρήθηκε ενάντια στην εφαρμογή της. Η αμφισβήτηση έφτασε στο σημείο κάποια από τα μέλη να θεωρήσουν ότι η νέα Συνθήκη είναι δεσμευτική μόνο *inter se*. Δεν μπορούσαν, εν τη απουσία της Ιταλίας να κηρύξουν τη Σύμβαση της Λωζάννης ανίσχυρη, ή να υφαρπάξουν το δικαίωμα της Ιταλίας να προβάλλει αντιρρήσεις. Το ερώτημα προκαλούσε διχογνωμία για δύο χρόνια, αλλά πλέον στερούταν πραγματικής βάσης όταν η Ιταλία προσχώρησε στη Συνθήκη το 1938.⁹⁶

II. 3. Νομική αξιολόγηση της βασιμότητας των τουρκικών αμφισβητήσεων στην ισχύ των εδαφικών διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάννης.⁹⁷

Τα παραπάνω αποτελούν εφαρμοστέο δίκαιο, τόσο στη Συνθήκη της Λωζάννης, όσο και σε κάθε άλλη συμφωνία που υπογράφηκε είτε για να συμπληρώσει, είτε για να μεταβάλλει τις διατάξεις της. Η τελική τους εφαρμογή, όμως -πόσο, μάλλον, η προθυμία για την εφαρμογή αυτή- εξαρτάται από τα συμβαλλόμενα μέρη. Σε αυτό το σημείο χρειάζεται να διευκρινιστεί πως τα κράτη δεν ενεργούν αυτοδύναμα, ως φυσικές οντότητες, μα διά των οργάνων τους. Αντίστοιχα, λοιπόν, ως συμπεριφορά του κράτους ορίζεται η συμπεριφορά των φυσικών ή νομικών προσώπων που λειτουργούν με την ιδιότητα του οργάνου του κράτους, ή επιτελούν λειτουργίες του.⁹⁸

Όσον αφορά, ειδικά, την εκπροσώπηση του κράτους, οι πράξεις (άρα, και οι δηλώσεις) κάθε φυσικού ή νομικού προσώπου που ορίζεται ως όργανο του κράτους σύμφωνα με το εκάστοτε εσωτερικό δίκαιο, αποδίδονται στο κράτος, ακόμα κι αν υπερβαίνουν την αρμοδιότητα που παραχωρείται κατά το εσωτερικό δίκαιο στο όργανο. Παρ' όλα αυτά, απαραίτητη προϋπόθεση για την εκπροσώπηση είναι η «ένδυση» του οργάνου με τον «μανδύα» της κρατικής αρμοδιότητας: το κράτος δε δεσμεύεται από

⁹⁵ McNair, ό.π. σελ. 515 κ.ε..

⁹⁶ Grewe G. Wilhelm, *Treaties, Revision*, in: *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. 7, North-Holland, 1984, σελ. 500, G. Fitzmaurice, *The straits convention of Montreux*, *British Yearbook of International Law*, Vol. 18, 1937, σελ. 190.

⁹⁷ Οι σχετικές δηλώσεις Τούρκων αξιωματούχων, καθώς και δελτία τύπου με τις αντίστοιχες απαντήσεις της ελληνικής πλευράς, εντοπίζονται στα τρία παραρτήματα.

⁹⁸ *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, with commentaries, 2001, *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. II, Part Two, σελ. 38-39.

actajuregestionistων οργάνων του, όπως αυτά ορίζονται στο εσωτερικό δίκαιο. Κατά συνέπεια, οι δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων οι οποίοι δεν λειτουργούν ως αξιωματούχοι κατά τη συγκεκριμένη στιγμή, αλλά ως ιδιώτες με προσωπικές πεποιθήσεις, δεν αποδίδονται στο κράτος, ούτε εκλαμβάνονται ως συμπεριφορά του.⁹⁹

Κατά καιρούς, τόσο το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, όσο και ανώτατοι Τούρκοι αξιωματούχοι έχουν προβάλλει διάφορες νομικές βάσεις, με τις οποίες αμφισβητούνται τα ορισθέντα από τη Συνθήκη της Λωζάννης σύνορα. Πρώτον, έχει υποστηριχθεί πως η Συνθήκη της Λωζάννης μπορεί να τερματιστεί μονομερώς από την Τουρκία, ως κείμενο μη μόνιμο ή μη δεσμευτικό, παρά την έλλειψη σχετικής πρόβλεψης. Δεύτερον, συχνά αξιωματούχοι του τουρκικού κράτους επικαλούνται ένα εικαζόμενο δικαίωμα της Τουρκίας να απαιτήσει την αναθεώρηση της συνθήκης. Τρίτον, έχει υποστηριχθεί από ανώτατους κυβερνητικούς λειτουργούς στην Τουρκία πως η Συνθήκη της Λωζάννης είναι ουσιαστικά η απώλεια ενός εδαφικού τίτλου ο οποίος, παρ' όλα αυτά, είναι "τουρκικός". Τέταρτον, έχει αμφισβητηθεί από την τουρκική πλευρά, τόσο η ελεύθερη βούληση κατά την υπογραφή, όσο κι η αρμοδιότητα του πληρεξουσίου να υπογράψει. Πέμπτον, τέλος, έχει υποστηριχθεί πως η τουρκική δημοκρατία μπορεί να αποχωρήσει από τη Συνθήκη της Λωζάννης, στη βάση του ότι εξαναγκάστηκε να την υπογράψει.

Όσον αφορά το πρώτο, η Συνθήκη της Λωζάννης δεν προβλέπει κάτι σχετικό με μονομερή τερματισμό ή λήξη. Αξιοποιώντας τις αρχές της ερμηνείας συνθηκών, όπως ήταν γνωστές την εποχή εκείνη, η έλλειψη μιας τόσο συγκεκριμένης πρόβλεψης καταδεικνύει σαφώς πως η λήξη εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος δεν ήταν στην πρόθεση των μερών κατά τη σύναψη. Αλλά, ακόμα και λήξη να προβλεπόταν, δε θα μπορούσε να αφορά το διαμορφωμένο εδαφικό καθεστώς: οι εδαφικές διατάξεις της Συνθήκης έχουν μεταβιβαστικό χαρακτήρα, κι ως εκ τούτου, η ισχύς τους είναι στιγμιαία- μη υποκείμενη, κατά συνέπεια σε μεταβολή. Την ίδια στιγμή, ακόμα και στο ενδεχόμενο μιας (παράνομης) μονομερούς λύσης, τα σύνορα δεν μεταβάλλονται ως αποτέλεσμα της, εφαρμοστέας εδώ, αρχής της μονιμότητάς τους.

Δεύτερον, όπως έχει ήδη καταδειχθεί και στην εξέταση των νομικών ζητημάτων, ο τερματισμός και η αναθεώρηση γίνονται με συγκεκριμένο τρόπο. Με την εξαίρεση της δυνατότητας αποχώρησης από συνθήκη λόγω ουσιώδους μεταβολής των περιστάσεων, η οποία δύναται να δημιουργήσει δικαίωμα μονομερούς αξίωσης για τη λύση μιας συνθήκης, οι υπόλοιποι τρόποι δεν φαίνονται πρόσφοροι για πιθανή αναστολή της ισχύος της. Δηλαδή, δεν φαίνεται να μπορεί να εφαρμοστεί η αποχώρηση από τις εδαφικές διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης μονομερώς (με ειδοποίηση του κράτους ότι επιλέγει να αποχωρήσει), διότι, πρώτον, οι εδαφικές διατάξεις δεν εφαρμόζονται συνεχώς, αλλά εφ' άπαξ (ως μεταβιβαστικές), και, δεύτερον, διότι κάτι τέτοιο θα αντέβαινε στην αρχή της μονιμότητας των συνόρων. Επιπρόσθετα, το κλίμα ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία δεν φαίνεται να είναι πρόσφορο για δημιουργία διαλόγου σχετικά με την τερματισμό της Συνθήκης ή την κατ' οιονδήποτε τρόπο αναθεώρηση της.

Έτσι, το μόνο επιχείρημα το οποίο θα μπορούσε να επικαλεστεί η τουρκική πλευρά ώστε να ακυρώσει τη Συνθήκη είναι να επικαλεστεί ουσιώδη μεταβολή των περιστάσεων (ρήτρα *rebus sic stantibus*). Ειδικότερα, εάν οι πραγματικές περιστάσεις είχαν μεταβληθεί τόσο ριζικά, ώστε η εφαρμογή της συνθήκης να είναι πλέον ασύμβατη με το κείμενο, το δικαίωμά του συμβαλλομένου να τερματίσει την συνθήκη όταν το άλλο συμβαλλόμενο μέρος αρνείται να συναινέσει στην τροποποίηση, κατάργηση ή αντικατάσταση της με κάποια άλλη, θα ήταν αδιαμφισβήτητο. Σε αντίθετη περίπτωση η άρνηση της ύπαρξης του δικαιώματος του θα οδηγούσε σε παραβίαση της αρχής της ισότητας και της κυριαρχίας, οι

⁹⁹ Draft Articles on State Responsibilityό.π.σελ. 40-49

οποίες κρίνονται θεμελιώδεις για το διεθνές δίκαιο.¹⁰⁰ Εάν, λοιπόν, η Συνθήκη της Λωζάννης είχε υπογραφεί με βάση κάποια ιδιαίτερη περίπτωση της εποχής, η οποία σήμερα έχει εκπνεύσει, σε συνδυασμό με την απροθυμία κάποιου μέρους να συνεργαστεί για την προσαρμογή του εδαφικού καθεστώτος, τότε θα υπήρχε κάποια νόμιμη βάση στη μονομερή της λύση.

Ωστόσο, γίνεται δεκτό πως ο κανόνας της *rebus sic stantibus* εφαρμόζεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις: όταν, δηλαδή, οι υποχρεώσεις που ανέλαβε το ένα κράτος είναι, πλέον, καταφανώς άνισες, άδικες, καταπιεστικές, δύσκολα εκπληρώσιμες, ή υποτιμητικές της αξιοπρέπειας ή της κυριαρχίας κάποιου από τα μέρη. Δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι συμβαίνει κάτι τέτοιο στη συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς η βελτίωση της οικονομικής και διπλωματικής κατάστασης της Τουρκίας αποτελεί απλά μια φυσική συνέχεια της ζωής του κράτους και όχι ριζική διαφοροποίηση των περιστάσεων.¹⁰¹ Για τον λόγο αυτό επανερχόμαστε στη βασική αρχή *pacta sunt servanda* και στη μονιμότητα του εδαφικού καθεστώτος που επιβάλλεται από την υπογραφή μιας τέτοιας συνθήκης. **Σε κάθε περίπτωση, η επίκληση της θεμελιώδους μεταβολής των περιστάσεων δεν επιτρέπεται όταν μία συνθήκη καθορίζει σύνορα**¹⁰².

Τρίτον, η Συνθήκη της Λωζάννης δεν είναι απλώς μια σύμβαση ανάμεσα στα δύο κράτη, Ελλάδα και Τουρκία, αλλά μια συνθήκη ειρήνης, η οποία καθορίζει το εδαφικό καθεστώς της δεύτερης, ανάμεσα σε άλλα ζητήματα (όπως οι πληθυσμιακές μετακινήσεις κ.α). Ο χαρακτήρας της αυτής, μεταξύ άλλων, σημαίνει και τη λήξη όλων των πρότερων της συνθήκης αμφισβητήσεων στα ελληνοτουρκικά θαλάσσια και χερσαία σύνορα. Θα ήταν, συνεπώς, αντικείμενη στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο η προβολή τέτοιων αξιώσεων από την τουρκική κυβέρνηση.

Πράγματι, προ της υπογραφής της Συνθήκης το εδαφικό καθεστώς ανάμεσα στις δύο χώρες ήταν ρευστό, λόγω των συνεχών συγκρούσεων και της απουσίας ενός οριστικού διακανονισμού της ειρήνης. Με την υπογραφή της Συνθήκης, όμως, οι δύο χώρες συμφώνησαν να διευθετήσουν οριστικά την εδαφική κατάσταση και να δώσουν τέλος στις μεταξύ τους διαμάχες και αμφισβητήσεις. Όπως φαίνεται, η σκοπιμότητα των όρων που συμφωνήθηκαν κατά την Συνδιάσκεψη της Λωζάννης ήταν η οριοθέτηση του εδάφους με βάση την πληθυσμιακή παρουσία των εκάστοτε εθνικών ομάδων στην πρώην οθωμανική αυτοκρατορία, ώστε να διασφαλίζονται κατά τον αποτελεσματικότερο τρόπο η προστασία τους και τα δικαιώματά τους. Εξ' ου και η Τουρκία παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα και τίτλο στα Δωδεκάνησα υπέρ της Ιταλίας και στην Κύπρο υπέρ της Μεγάλης Βρετανίας. Παράλληλα, κατά γενικό κανόνα αποποιήθηκε κάθε δικαίωμα και τίτλο για τα νησιά πάνω στα οποία δεν διατηρούσε, βάσει της Συνθήκης, κυριαρχικά δικαιώματα. Η παραίτηση και αποποίηση αυτή συνιστούν ουσιαστική διάταξη των εδαφικών όρων, με την έννοια ότι μελλοντικά η Τουρκία δεν θα μπορούσε να επαναφέρει το ζήτημα σε περίπτωση πιθανής μεταβολής του καθεστώτος της κυριαρχίας και να προβάλλει νέες διεκδικήσεις επί των εδαφών αυτών.¹⁰³

Τέταρτον, εφόσον ο πληρεξούσιος κατά την υπογραφή ήταν νομίμως εξουσιοδοτημένος από την επίσημη κυβέρνηση του τουρκικού κράτους, κι εφόσον η Τουρκία συμβλήθηκε σύμφωνα με το Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο της εποχής, θα ήταν παράλογο να επικαλεστεί η Τουρκία τέτοιο επιχείρημα. Στη Συνδιάσκεψη είχαν κληθεί όλες οι πλευρές νομότυπα. Όσον αφορά την Τουρκία, είχαν αποσταλεί προσκλήσεις και στην Κεμαλική

¹⁰⁰J. W. Garner, *The Doctrine of Rebus Sic Stantibus and the Termination of Treaties*, *American Journal of International Law*, vol. 21, 1927, σελ. 509.

¹⁰¹Garner 1927,ό.π.σελ. 509.

¹⁰²Άρθρο 62 (2) (α) Σύμβασης για το Δίκαιο Συνθηκών.

¹⁰³Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική εξωτερική πολιτική από τις αρχές του 20ου αιώνα ως το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1983, σελ. 159-160.

πλευρά και στην πλευρά του σουλτάνου. Ωστόσο, ο σουλτάνος είχε ανατραπεί πλήρως και επομένως δεν μπορούσε να εκπροσωπήσει το Τουρκικό έθνος (βλέπε ιστορική αναδρομή). Έτσι, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η εκπροσώπηση της Τουρκίας ήταν νόμιμη. Επιπρόσθετα, η Τουρκία επικύρωσε τη Συνθήκη (για επικύρωση βλέπε στο κεφάλαιο II. 2. Α) στις 23 Αυγούστου του 1923 και κατά τα γενικά ισχύοντα στο διεθνές δίκαιο δεσμεύεται από την πράξη της αυτή.

Πέμπτον, θα μπορούσε να δεχθεί κανείς πως η Συνθήκη της Λωζάννης είναι το αποτέλεσμα καταναγκασμού, με την απειλήχρησης βίας από τις δυνάμεις της Αντάντ εναντίον της Τουρκίας. Παρ' όλα αυτά, ακόμα κι έτσι, υπογράφηκε σε μια εποχή κατά την οποία η χρήση βίας γενικά, κι ως μέσο ώστε να εκβιαστεί η υπογραφή συνθηκών συγκεκριμένα, ήταν νόμιμη. Με βάση τους κανόνες του διαχρονικού δικαίου (intertemporallaw), δεν είναι σύμφωνη με το Διεθνές Δίκαιο η αναστολή της συνθήκης στη βάση παραβίασης κανόνα, ο οποίος δεν υπήρχε κατά την υπογραφή της συνθήκης.

Πρέπει να σημειωθεί, εντέλει, πως πηγή μιας γενικότερης ασάφειας στην τουρκική εξωτερική πολιτική όσον αφορά τη Συνθήκη της Λωζάννης (και δυσκολία κατά την αναζήτησή της) είναι η διατύπωση κυμαινόμενων σημασιολογικά θέσεων σε πολλά διαφορετικά fora. Σε ορισμένα από αυτά, μάλιστα, οι εκάστοτε Τούρκοι αξιωματούχοι δεν ενεργούν στα πλαίσια της αρμοδιότητάς τους, αλλά ως ιδιώτες που επιδιώκουν την προώθηση του γοήτρου και την συνέχιση της πολιτικής τους σταδιοδρομίας. Φερ' ειπείν, μεγάλο μέρος των δηλώσεων του Τούρκου Προέδρου, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, δεν απευθύνεται στους Έλληνες ομολόγους του, και δεν πραγματοποιείται στα πλαίσια της διαχείρισης της εκτελεστικής ή της νομοθετικής λειτουργίας της Τουρκικής Δημοκρατίας, αλλά της προσωπικής του πολιτικής εκστρατείας για την ενίσχυση του κόμματός του. Αυτός είναι κι ο λόγος που οι υποφαινόμενοι προτείνουν την κριτική αντιμετώπιση τυχόν αμφισβητήσεων, οι οποίες, παρόλο που εκφράζονται από Τούρκους κρατικούς λειτουργούς, ενδεχομένως να μην είναι δεσμευτικές για το τουρκικό κράτος. Ενός τουρκικού κράτους, του οποίου η επίσημη θέση, όπως διατυπώνεται στα δελτία τύπου του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών, είναι σε μεγάλο βαθμό μετριοπαθέστερη από αυτή των κυβερνώντων στην Τουρκία.

III. Συμπεράσματα

Εάν διαπιστώνεται κάτι, είναι πως οποιαδήποτε αμφισβήτηση του υφιστάμενου εδαφικού καθεστώτος δεν έχει κανένα νομικό έρεισμα. Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι μια Συνθήκη που υπογράφηκε νομίμως, κυρώθηκε νομίμως, κι εφαρμόζεται νομίμως για περίπου έναν αιώνα. Μπορεί να υπογράφηκε υπό διαφορετικό καθεστώς δικαίου, και μπορεί, σε αντίστοιχη περίπτωση σήμερα η υπογραφή μιας τέτοιου τύπου συνθήκης να ήταν άκυρη-παρ' όλα αυτά, το γεγονός αυτό ούτε λιγότερο δεσμευτική την κάνει, ούτε δημιουργεί την υποχρέωση για τη σύναψη νέας.

Στόχος της παρούσας αναλυτικής διαδικασίας δεν ήταν η εξεύρεση κάποιου τύπου πολιτικής λύσης στις αξιώσεις των δυο κρατών, μα η διακρίβωση του εφαρμοστέου δικαίου. Το γεγονός πως δεν παρουσιάζεται κάποια νομική διχογνωμία, δε σημαίνει πως δεν υπάρχει πολιτικό ζήτημα σε σχέση με τα παρόντα σύνορα, ούτε αποκλείει την έγερση τέτοιων ζητημάτων στο μέλλον. Αν, όμως, συμβεί κάτι τέτοιο, δεν θα οφείλεται σε νόμιμες αξιώσεις κατά το υφιστάμενο δίκαιο, μα, μάλλον, στην απροθυμία για την εφαρμογή του.